

Pandora

Universiteit Utrecht

TIJDSCHRIFT VAN HET VROUWENNETWERK UNIVERSITEIT UTRECHT

MAART 2017

**100 JAAR
VROUWELIJKE
HOGLERAREN**

Jaargang 32, nr. 1, maart 2017

Pandora is het tijdschrift van het Vrouwenennetwerk Universiteit Utrecht. Het blad is gratis voor medewerkers van de universiteit.

Oplage: 1200 exemplaren.

Adres- en abonnementswijzigingen doorgeven aan het redactieadres. Bij aanmelding graag intern postadres vermelden.

Redactieadres:

Vrouwennetwerk Universiteit Utrecht
Bestuursgebouw, kamer 1.24 en 1.26
Heidelberglaan 8
3584 CS Utrecht
Tel: 030-2531896
E-mail: pandora@uu.nl

Redactie: Christine Geense (eindredactie) en Anne-Marie van Gijtenbeek (hoofdreductie)

Verder werkten mee: Pieta van Beek, Laura Bello Cartagena, Lieke Dekker, Leen Dorsman, Wieke Eefting, Naomi Ellemers, Willem Hendrik Gispen, Helga Hoiting, Ingrid Molema, Bas Nugteren, Paulien van der Veer.

Vormgeving: Avant la Lettre, Hanneke Verheijke, Utrecht; info@avantlalettre.nl

Omslag: Hoogleraren van de Universiteit Utrecht. Zie voor een overzicht onze website.

Foto's omslag: Wieke Eefting

Foto redactie (pagina 3): Ivar Pel

Nieuws per e-mail

Om op de hoogte te blijven van nieuws en activiteiten, kun je je aanmelden voor onze nieuwsbrief. Stuur een mail – bij voorkeur vanaf je UU-mailadres - aan vrouwennetwerk@uu.nl, o.v.v. 'aanmelding'. Vermeld daarin alsjeblieft je naam, functie en (interne) adresgegevens. Je ontvangt dan ongeveer zes keer per jaar onze nieuwsbrief en twee keer per jaar ons magazine Pandora.

Op onze site www.uu.nl/vrouwennetwerk vind je alles bij elkaar: nieuws, actualiteiten, onze Twitterberichten en onze LinkedIn-groep. Van die laatste kun je ook lid worden.

Ook op intranet kun je ons vinden: intranet.uu.nl/vrouwennetwerk-universiteit-utrecht

Sluit je aan bij onze LinkedIn-groep en/of volg ons op Twitter!

[in](#) Groups: Vrouwenennetwerk Universiteit Utrecht
[t](#) @UU_VN

Westerdijkjaar

Westerdijkjaar 2017
Universiteit Utrecht viert 100 jaar vrouwelijke hoogleraren

Interview wetenschappelijke top

Van kiesgerechtigd tot handelingsbekwaam
Baanbrekende vrouwen in naam van de emancipatie
Drs. Anne-Marie van Gijtenbeek

Interview wetenschappelijke top

Werk en zorg in de 21e eeuw
In gesprek met prof. dr. ir. Tanja van der Lippe en em. prof. dr. Anneke van Doorne Huiskes
Drs. Anne-Marie van Gijtenbeek

Gastcolumn

Doel bereikt: gelijke kansen voor vrouwen en mannen
Prof. dr. Ingrid Molema

WWweetjes

Lezenswaardige achtergrondinformatie op het web

Achtergrond

Een stroperig proces
127 jaar vrouwen aan de Utrechtse universiteit
Prof. dr. Leen Dorsman

Achtergrond

De Albegaafde
De eerste studente Anna Maria van Schurman (1636)
Dr. Pieta van Beek

Westerdijkjaar

Schoone geesten
Westerdijkviering 10 februari 2017

Athena's Angels

Werk en gezin
Uitvoering van afspraken hangt af van goede wil
Prof. dr. Naomi Ellemers

Boeken

Ecofeminisme, voor een vrolijkere wereld
Over de connectie tussen feminisme, veganisme en een betere wereld
Laura Bello Cartagena

Boekenpagina

Achtergrond

Vrouwen in ondersteunende functies
De fundamenten van het Vrouwenennetwerk Universiteit Utrecht
Drs. Bas Nugteren

Vrouw in toga

Handhaver van het protocol
Onze pedellen lichten toe
Van de redactie

Beeldvorming

Meet the Professor 2017
Vrouwelijke hoogleraren in het zonnetje
Lieke Dekker, MSc.

Secretaressepagina

"Zeer tevreden met waar ik zit"
W.H. Gispen interviewt Madelon Pieper
Prof. dr. Willem Hendrik Gispen

4

5

7

10

11

12

14

16

17

18

19

20

23

24

26

Anna Maria van Schurman kreeg veel aanzoeken, maar moest haar vader op zijn sterfbed beloven "nooit te trouwen" (pagina 14). Hij wist wat er anders met dat "verstand tot in het kwadraat" zou gebeuren en gunde zijn dochter waarschijnlijk een beter leven dan een huwelijk haar in die tijd kon bieden. De ouders van Hilda Verwey-Jonker beoogden ook een ander leven voor hun dochter dan enkel 'vrouw van'.

Ze vernoemden haar notabene naar een feministische literaire heldin (pagina 5). En na het overlijden van haar vader deed Verwey-Jonkers moeder er alles aan om haar dochter te laten studeren. Dat moet niet makkelijk zijn geweest, voor een vrouw die zelf niet mocht werken toen ze nog getrouwd was, en om te kunnen overleven ineens wel móest toen ze weduwe werd.

Haar moeite was niet voor niets. Hilda Verwey-Jonker zorgde er mede voor dat "ze is nu eenmaal getrouwd" vanaf 1955 geen wet-tige reden meer was om een vrouw uit haar (overheids)ambt te ontslaan. Een kwestie die mij onvoorstelbaar is. Tot ik vrouwen uit andere culturen, in andere landen spreek; vrouwen in moderne samenlevingen die verliefd zijn of zijn geweest, kinderen willen grootbrengen, maar die de prijs voor hun vrijheid nog niet willen betalen. Vrouwen die langzaam en zonder meestijgende beloning carrière maken, ouder en ouder worden tot ze praktisch bejaard zijn (want 26) en dan voor de definitieve levenskeuze staan: man of baan?

Vrouwen wiens beeld van mijn cultuur ik soms voorzichtig moet herzien ("dat-ie de afwas doet betekent nog niet dat-ie een wandelend emancipatoir wonder is, hoor"), maar die me wel doen beseffen: het gaat nooit vanzelf. Vrouwen die zich soms beter dan mijn eigen vriendinnen realiseren dat het werk, ook in Nederland, nog niet gedaan is; dat het pas net is begonnen. Vrouwen die mij op het hart drukken om van mijn vrijheden te genieten, maar voor ze te blijven vechten. "Is dat nódig?", wordt me vaak gevraagd als ik vertel waar ik werk en wat het Vrouwenennetwerk doet. De retorische toon is niet te missen. De vragensteller weet het antwoord al en begint over andere landen, andere culturen, waar "het" (wat "het" precies is, blijft onduidelijk) allemaal veel harder nodig is. Naomi Ellemers (pagina 17) hoorde dezelfde vraag naar aanleiding van het Westerdijkjaar. Hoezo vieren we anno 2017 dat er honderd jaar geleden een vrouw voor het eerst professor werd? Big deal.

Ja, dat is precies wat het is: een big deal. Vrouwen wereldwijd beseffen dat maar al te goed.

Christine Geense
Eindredacteur Pandora
c.geense@uu.nl

Vermoedelijk is het in onze gehele bestaansperiode nog niet eerder gebeurd dat er twee Pandora's zo snel achter elkaar uitkwamen. De reden daarvoor is, dat de Pandora die je nu leest, heel mooi past bij de Westerdijk-festiviteiten die deze maanden plaatsvinden, waaronder het onthullen van de portretgalerij vrouwelijke hoogleraren. Deze Pandora verschijnt -net als die van december 2016 - onder het thema '100 jaar vrouwelijke hoogleraren'. Ook staan er verschillende activiteiten, waaronder lunchlezingen, op de universitaire agenda

Bij het ter perse gaan van dit nummer kijken we alweer terug op de opening van het Westerdijkjaar op vrijdag 10 februari. Het zal je vast niet ontgaan zijn; er was en is volop aandacht voor in de landelijke pers en op het inter- en ons intranet. In de aula van het Academiegebouw hield minister Jet Bussemaker een prachtige en persoonlijke speech (na te lezen op tinyurl.com/pandora2017-speech) en lichtte haar mooie statement van 5 miljoen euro voor benoeming van 100 extra vrouwelijke hoogleraren in ons land nog eens toe. Biograaf Patricia Faasse eindigde haar biografisch ge-laagde en levendige lezing met het afspelen van Beethovens Ode an die Freude (9e Symfonie) en KNAW-president José van Dijk vertelde meer over de inhaalslag waar zij binnen haar organisatie, met een kwart vrouwelijke leden in de leeftijdsgroep tot 65, sinds 16-16-2016 (zie tinyurl.com/pandora2017-knaw) mee aan de slag is. Benieuwd welke toppers er nog meer waren in deze volgeboekte aula? Lees het op uu.nl/agenda/westerdijkviering-2017-100-jaar-vrouwelijk-hoogleraarschap.

De portretgalerij '100 Jaar Vrouwelijke Hoogleraren' wordt op 6 maart 2017 in het Academiegebouw onthuld door collegevoorzitter Marjan Oudeman. De zaal heet 1636 en is vernoemd naar het oprichtingsjaar van de Universiteit Utrecht. Het is een mooie ruimte die vaak wordt gebruikt; misschien was je er al eens vanwege een promotieborrel of andere academische feestelijkheid. Na die opening is de zaal op 8 maart overdag gereserveerd voor iedereen die de wand met 122 fotoportretten zelf wil komen bekijken. Op dit moment is ontwerper Kummer & Herrman druk doende de foto's zo mooi mogelijk tot een geheel te combineren en er de gehele achterwand mee te bedekken.

Kom je ook even kijken naar de gezichten van een flink aantal knappe koppen van de 21e eeuw? Kijk op onze site voor de beste tijd voor een bezoekje op 8 maart!

Anne-Marie van Gijtenbeek,
Coördinator Vrouwenennetwerk
a.m.vangijtenbeek@uu.nl

WESTERDIJKJAAR 2017: UNIVERSITEIT UTRECHT VIERT 100 JAAR VROUWELIJKE HOGLERAREN

Een eeuw geleden hield Johanna Westerdijk als eerste vrouwelijke hoogleraar in Nederland haar oratie. De Universiteit Utrecht stelde haar aan als professor in de plantenziektkunde (fytopathologie), een onverminderd relevant vakgebied. Westerdijk was een zeer gerespecteerd, multi-getalenteerd wetenschapper met een internationale en interdisciplinaire oriëntatie, die diversiteit hoog in het vaandel had. Op 10 februari 2017 vierde de Universiteit Utrecht samen met andere organisaties '100 jaar vrouwelijke hoogleraren'.

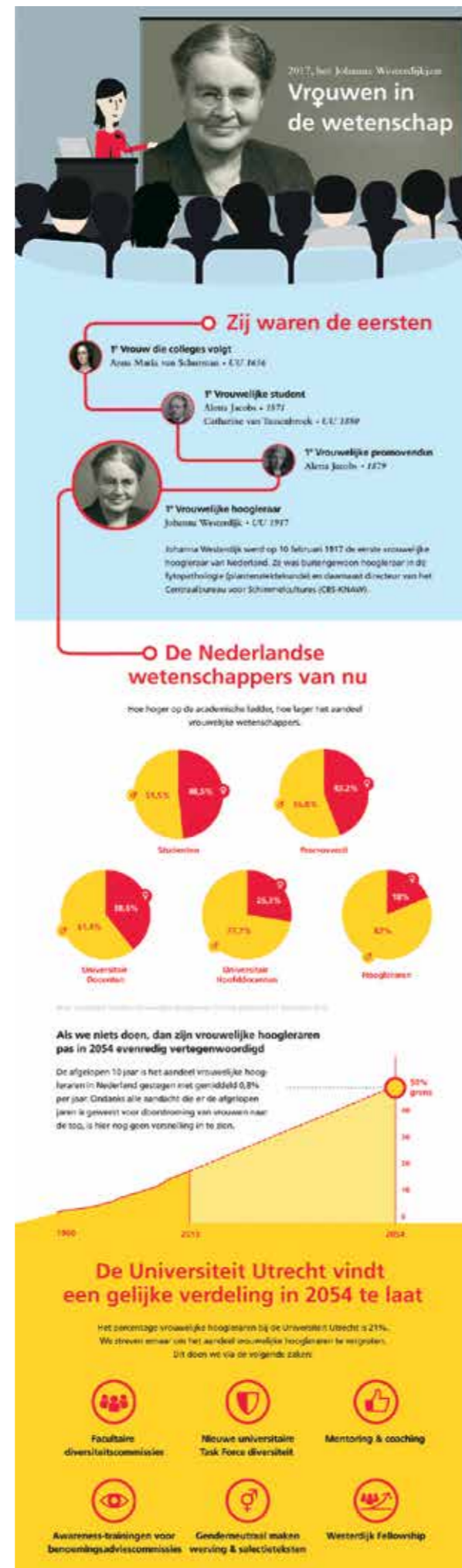
Johanna Westerdijk was ook directeur van het Centraalbureau voor Schimmelcultures (KNAW), dat onder haar beziende leiding uitgroeide tot de grootste en meest veelzijdige collectie van levende schimmelcultures ter wereld. Ook was ze hoogleraar aan de Universiteit van Amsterdam. In totaal leidde ze 56 promovendi op, van wie bijna de helft vrouwen. In het Westerdijkjaar worden haar verdiensten voor de wetenschap gevierd. Op 10 februari 2017 opende minister Jet Bussemaker van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap, de Westerdijkviering in het Academiegebouw van de Universiteit Utrecht. Dit is een historisch moment; Johanna Westerdijk sprak op 10 februari 1917 om 14.00 uur haar oratie uit.

Ter ere van het Westerdijkjaar wordt op 6 maart een portretgalerij met alle vrouwelijke hoogleraren van de Universiteit Utrecht en het UMC Utrecht onthuld. Op 8 maart is deze voor een breder publiek te bezichtigen. Ook organiseert de Universiteit Utrecht een 'meet the professor' met een verrassing voor de deelnemende vrouwelijke hoogleraren en werkt het Universiteitsmuseum samen met het Centraalbureau voor Schimmelcultures aan publieksacties en een tentoonstelling. En dit zijn nog maar een paar onderdelen uit het hele activiteitenprogramma. Kijk voor het complete programma op www.uu.nl/westerdijkjaar.

Alvast enkele data om te onthouden:

29 maart: Meet the Professor (zie ook pagina 24)

31 augustus: Officiële opening van het Westerdijkgebouw

“Ze was één van de eersten die ons wees op een vergrijzende samenleving”

VAN KIESGERECHTIGD TOT HANDELINGSBEKWAAM Baanbrekende vrouwen in naam van de emancipatie

door Anne-Marie van Gijtenbeek - Zoals vrouwen, van student tot hoogleraar, niet 'zomaar' de wetenschap in zijn komen rollen, is men vrouwen ook niet vanzelf als volwaardige burgers gaan beschouwen. Van stemrecht tot zelfstandige bankrekening: in de vorige eeuw zijn er heel wat wetten veranderd om gelijkwaardige participatie in het arbeidsleven in beginsel mogelijk te maken. Aan de grootste juridische mijlpalen hangt niet één naam: ze zijn het resultaat van collectief gelobby en langdurige samenwerking van velen. Maar anno 2017 valt er nog best het een en ander te sleutelen aan de randvoorwaarden.

Ook al worden dergelijke resultaten over het algemeen met verveende krachten bewerkstelligd; we houden wél van helden met een gezicht. 'Grote vrouwen' inspireren anderen en dienen ze tot rolmodel. Dat is geen nieuws. Zo ken ik in mijn eigen omgeving minimaal vier vrouwen die vernoemd zijn naar de eerste vrouwelijke arts van ons land: Aletta Jacobs. Grappig is dat willekeurige mensen, gevraagd naar wie de eerste vrouwelijke hoogleraar van Nederland was, per abuis háár vaak noemen, en niet Johanna Westerdijk. Dokter Aletta Jacobs (1854-1929) heeft begin vorige eeuw zeer veel betekend voor de emancipatie van vrouwen, maar hoogleraar is zij nooit geweest. Wel was zij de eerste officieel afgestudeerde vrouwelijke student van Nederland. De vier Aletta's die ik ken, hebben het alle vier trouwens beroepsmatig ver geschopt.

Een vrouw die, decennia later, ook veel betekend heeft voor de emancipatie van vrouwen in Nederland, was Hilda Verwey-Jonker (1908-2004). Ook háár ouders vernoemden haar naar een feministische heldin: de hoofdpersoon van de toonaangevende emancipatoroman 'Hilda van Suylenburg', geschreven door jonkvrouw Cecile Goedkoop van Beek van Donck (1897-1944). Net als Jacobs maakte zij haar heroïsche naam waar. Haar moeder, een feministische lerares die jong weduwe werd, had er veel voor over om haar kinderen te laten studeren, en ofschoon zij eigenlijk het beroep van journalist verkoos, studeerde Hilda Verwey-Jonker na een afgebroken rechtenstudie in 1932 als eerste Nederlander (m/v) af in de sociologie. Journalist of niet, ze schreef daarna veel: over de achtergestelde positie van de vrouw, over het socialisme en over de dreiging van het toenmalig nationaalsocialisme. In 1945 promoveerde zij in de sociologie. Hoogzwanger en, wederom, als eerste Nederlander in dat vakgebied.

Handelingsbekwaam

Daar hield haar wetenschappelijke carrière voorlopig even op. Voor gehuwde vrouwen in overheidsdienst gold namelijk in Nederland een wettelijk arbeidsverbod. Ook haar moeder was daarvan de dupe geworden: zij had haar beroep pas weer mogen uitoefenen toen ze in 1922 weduwe werd. De vrouwenbeweging begin vorige eeuw had inmiddels het kiesrecht (1917/18) voor elkaar gekregen; dr. Verwey-Jonker ging de politiek in. Ongeveer tien jaar later

werden vrouwen in Nederland voor de wet eindelijk handelingsbekwaam en werd het verboden om vrouwelijke gehuwde ambtenaren te ontslaan (1955/56). Dit alles was te danken aan Verwey-Jonkers lobbywerk als voorzitter van de Nederlandse Vereniging voor Vrouwenbelangen, Vrouwenarbeid en Gelijk Staatsburgerschap (1951-1955). In 1957 werd ze het eerste vrouwelijke kroonlid van de SER. Niet alleen was Verwey-Jonker in zeer veel belangrijke maatschappelijke posities de eerste of enige vrouw, en vervulde ze vaak een baanbrekende rol in uiteenlopende emancipatoire vraagstukken; ze was bovendien een visionair mens. Al begin jaren tachtig schreef ze over de ongemakkelijke kanten van de multiculturele samenleving en de gevaren van de radicale islam. Ze was eveneens één van de eersten in Nederland die erop wees dat we ons moeten voorbereiden op een vergrijzende samenleving.

Verwey-Jonker, naar wie uitzonderlijk genoeg al bij leven een instituut werd vernoemd, publiceerde zeer veel artikelen en invloedrijke analyses. In 1975, het Internationaal Jaar van de Vrouw, schreef zij een kritisch artikel in het tijdschrift ESB (Economisch Statistische Berichten). Anneke van Doorne-Huiskes diepte het moeiteloos op uit haar archief. Zij heeft nog met Hilda Verwey-Jonker samengewerkt. Verwey-Jonker liep weliswaar begin jaren zeventig tegen haar pensioengerechtigde leeftijd, maar werd evenzogoed universitair hoofddocent (toentertijd 'wetenschappelijk hoofdmedewerker') aan de faculteit Sociale Wetenschappen van de Rijksuniversiteit Utrecht, waar em. prof. dr. Anneke van Doorne-Huiskes (1941) in die tijd studeerde en promoveerde (1979). Haar dissertatie ging over vrouwen en beroepsparticipatie.

Sociologische neus

Van Doorne-Huiskes heeft, net als Verwey-Jonker had, een gevoelige sociologische neus voor maatschappelijk urgente kwesties. Haar wetenschappelijke interesse lag en ligt op het terrein van ongelijkheid tussen mannen en vrouwen op de arbeidsmarkt en binnen organisaties. Ook als zelfstandig ondernemer en als veelzijdig bestuurder en commissielid, onder andere bij - eveneens - de SER, was en is zij een invloedrijk persoon op het gebied van arbeidsparticipatie in het bijzonder en (gender)diversiteit in het algemeen. Waar Verwey-Jonker nog heeft bevochten dat gehuwde vrouwen

“De traditie van deeltijdwerkende vrouwen is tegelijk een zegen en een vloek”

hoogleraar mochten worden, heeft Van Doorne-Huiskes van die verworvenheid gebruik kunnen en mogen maken. Elf jaar na haar promotie werd zij bijzonder hoogleraar in Wageningen, vervolgens gewoon hoogleraar aan de Erasmus Universiteit Rotterdam, en tenslotte aan de Universiteit Utrecht. Het *liber amicorum* dat zij bij haar afscheid in 2006 ontving, draagt de haar op het lijf geschreven titel ‘Emancipatie als kwestie’. Net als Verwey-Jonker is zij er altijd goed in geslaagd emancipatiekwesties te agenderen bij diegenen voor wie die kwesties niet direct urgent toeschenen. En, net als bij Hilda, houdt ook Annekes beroepsmatige inzet en toewijding niet op bij het bereiken van de pensioengerechtigde leeftijd.

Tanja van der Lippe, één van de hoofdredacteurs van dat *liber amicorum*, waarin successen en stagnatie van het emancipatieproces een rode draad vormen, zet de traditie van belangrijke vrouwelijke sociologen aan de Universiteit Utrecht op indrukwekkende wijze voort. Prof. dr. ir. Van der Lippe is hoogleraar in de sociologie van huishoudens en arbeidsrelaties. Zij is expert op vele terreinen die verband houden met arbeid en zorg, tijd en tijdsdruk, welbevinden, mannen en vrouwen in organisaties en op de arbeidsmarkt, en vrouwen in leidinggevende posities. Oftewel: zij en haar onderzoeksgroep doen onderzoek naar de relatie tussen werk en familie. Daarnaast is ze - onder andere - onderzoeksdirecteur, hoofd van haar vakgroep en KNAW-lid, en een koploper in breed ingezette, internationale en interdisciplinaire onderzoeken naar actuele thema's die vaak direct te maken hebben met emancipatoire kwesties.

Toekomstmuziek

Het is 2017. Vrouwen hebben stemrecht en zijn handelingsbekwaam, en hebben - in Nederland - wettelijk dezelfde rechten en plichten als mannen. Met deze gelijkheid zijn andere kwesties aan de orde geraakt, onder andere op het gebied van ongelijkheid tussen mannen en vrouwen in de dagelijkse praktijk, hun welzijn en conflicterende eisen van werk en gezin: vraagstukken van de huidige tijd. De sociologische ontwikkelingen in Nederland in de afgelopen honderd jaar zijn enorm. De sociale relaties tussen mensen, op zowel het politieke, culturele, alsook economische vlak, zijn in de inrichting van onze samenleving volledig veranderd. In onze tijd spelen natuurlijk andere kwesties. Ook de rol van wetgeving en overheid is een andere dan - bijvoorbeeld - die van zestig jaar geleden.

Wat de komende decennia zullen brengen is toekomstmuziek: niemand weet precies wat er in onze snel veranderende samenleving te gebeuren staat, en ook voor de ontwikkeling van arbeidsparticipatie en emancipatiekwesties zijn diverse scenario's denkbaar. Wat we in ieder geval zeker weten is dat vrouwelijke professionals, waaronder honderden hoogleraren, in belangrijke mate deel van de oplossing van de huidige én toekomstige maatschappelijke vraagstukken zullen zijn.

In de geest van de eerste ‘officiële’ Nederlandse socioloog die Hilda Verwey-Jonker was, vroeg ik em. prof. dr. Anneke van Doorne-Huiskes en prof. dr. ir. Tanja van der Lippe naar hun visie op een aantal actuele emancipatiekwesties, in het bijzonder actuele thema's als arbeidsparticipatie, mantelzorg, kinderopvang en deeltijdwerk. Hoe vinden zij dat het daar anno 2017 mee gaat in Nederland? Je leest het in het dubbelinterview op de volgende pagina's.

WERK EN ZORG IN DE 21E EEUW

In gesprek met prof. dr. ir. Tanja van der Lippe en em. prof. dr. Anneke van Doorne-Huiskes

door Anne-Marie van Gijtenbeek - Met de belangrijke wetswijzigingen in 1955 en 1956, en het sindsdien nog verder gelijktrekken van een aantal randvoorwaarden, heeft er in de arbeidsparticipatie van vrouwen veel kunnen veranderen. De afgelopen veertig jaar hebben vrouwen een ware opmars gemaakt en zijn zij doorgedrongen in enorm veel arbeidsgebieden en functieniveaus. Toch is er nog een wereld te winnen voor de economische positie van vrouwen. Weliswaar werken er steeds meer vrouwen, maar die vrouwen verdienen voor hetzelfde werk meestal een paar procent minder dan mannen, en, misschien nog wel belangrijker: vrouwen, vooral met kinderen, werken vaker in deeltijd dan mannen. Dat deeltijdwerk schijnt een typisch Nederlands verschijnsel te zijn?

Tanja van der Lippe: Inderdaad. Die traditie van deeltijdwerkende vrouwen is tegelijk een zegen en een vloek.

Anneke van Doorne-Huiskes: Hoogleraar Janneke Plantenga spreekt in dit verband over “deeltijd-klem”. Ik vind dat een adequate uitdrukking.

TvdL: Het is belangrijk onderscheid te maken tussen óf vrouwen werken en hoeveel ze dat doen. Het percentage vrouwen dat werkt is inmiddels hoog: het behoort tot de hoogste van Europa en is vergelijkbaar met een land als Zweden. Het aantal uren dat vrouwen werken, blijft echter nogal achter bij het Europees gemiddelde. Deeltijdwerk heeft mogelijk gemaakt dat vrouwen toegang tot de arbeidsmarkt kregen, maar draagt ook bij aan hoe goed ze het daar wel of niet doen. Als je over de grens van ons land kijkt, is dat meteen anders: vrouwen werken vaker voltijds. Die deeltijd-kwestie zal, denk ik, de komende jaren een belangrijke maatschappelijke kwestie zijn. AvDH: Afgelopen december kwam de emancipatiemonitor 2016 uit (zie uu.nl/vrouwennetwerk, red.). Daarin valt geluk-

Prof. dr. ir. Tanja van der Lippe

Em. prof. dr. Anneke van Doorne-Huiskes Foto's: Wieke Eefting

kig enige vooruitgang te zien in het aantal uren, met name bij jonge vrouwen. Of dat in hun volgende levensfase doorzet, blijft de vraag. Het hoge percentage deeltijdwerkers heeft ook te maken met dat het economisch niet nodig is; het is deels een luxeprobleem. Het anderhalfverdienersmodel is nog steeds min of meer toereikend voor een goed bestaan, althans voor mensen met redelijk goed verdienende banen. Maar de huidige baanonzekerheid, voor mannen én vrouwen, zal ervoor zorgen dat vrouwen gaandeweg meer zullen worden aangesproken op de noodzaak om ook medekostwinner te zijn, omdat dat echt nodig gaat worden voor het gezinsinkomen.

De fulltime arbeidsduur is door de jaren al minder lang geworden: in 1955 was een fulltime werkweek 48 uur, dat werd 45, en daarna 40. Momenteel telt alles tussen de 34 en 40 uur als fulltime. Zou het helpen voor een goede

verdeling van arbeid, als iedereen gewoon een nog iets kleinere baan zou hebben dan nu?

TvdL: Als je de samenleving wereldwijd anders zou kunnen inrichten, en we allemaal met vier dagen werk per week toe zouden kunnen, dan is er een hele andere discussie, met andere mogelijkheden. Maar dat is nog steeds een ander soort deeltijd dan wat nu in Nederland gebeurt: kleine banen van twee à drie dagen. Daarin is Nederland echt een uitzondering.

AvDH: Het zijn vooral lager opgeleide vrouwen bij wie dat patroon van zo'n zestien uur werken gangbaar is. HBO- en WO-opgeleide vrouwen werken vaker drieënhalve à vier dagen. In Frankrijk heeft men trouwens in 1998 de 35-urige werkweek afgekondigd. Dat was een grote overwinning voor de socialistische bewindslieden en ook voor de vrouwenbeweging. Het werd toen binnen allerlei Europese emancipatie- en *work-family*-netwerken als een overwinning en

een voorbeeld gezien. Het is ook een mooi streven. In Frankrijk is er inmiddels vanuit liberaal-economische hoek veel kritiek op dit model. De 35-urige werkweek staat weer op de rol om te worden afgeschaft. Ik betwijfel of zoiets als '32 uur werken voor iedereen' beheersbaar is vanuit de overheid. Er zijn toch ook allerlei autonome krachten in bepaalde sectoren die dat anders 'bepalen'. TvdL: De ongelijkheid tussen mannen en vrouwen in het aantal uren leidt natuurlijk mede tot gemiddeld genomen minder goede posities van vrouwen, al is het zeker niet de enige reden. Uit ons onderzoek naar vrouwen in leidinggevende posities blijkt dat ook meer relevante werkervaring, een meer royale regeling voor ouderschapsverlof en goede betaalbare kinderopvang, hun positie goeddoet. Daarnaast is het belangrijk om beleid hieromtrent niet alleen te beperken tot sectoren waar vooral vrouwen werken. Vrouwen blijken op dit moment namelijk vooral leiding te geven in sectoren

“Dienstbaarheid blijft een wat ambivalente categorie”

waar het aandeel vrouwelijke werknemers groot is. Creëer ook kansen voor vrouwelijk talent in technische sectoren.

AvDH: Ook is er zeker nog sprake van – vaak nauwelijks herkende – discriminatie van vrouwen vanuit een stereotiepe beeldvorming. Het feit dat ze minder *human capital* inzetten en ingezet hebben in hun verleden, heeft ook met het geringere aantal hoge posities te maken. Daarom vind ik het belangrijk te focussen op de voltijdsnorm van zo'n 36 uur en op volwaardige, min of meer aan mannen gelijke participatie van vrouwen op de arbeidsmarkt.

Maar zijn mannen zelf blij met die norm van 36-40 uur? Ik hoor geregeld mannen zeggen dat ze graag minder zouden willen werken maar dat hun baas en/of collega's dat anders zien.

AvDH: De huidige bevindingen over meer of minder willen werken, staan ook in de emancipatienota beschreven (zie onze WW-Weetjes op pagina 11], CG], red.). Daar kun je uit opmaken dat die wens naar een uur of 34 voor elk van de partners tendeert. Mannen die minder willen werken, moeten dan meestal wel kunnen rekenen op een gestage financiële inbreng van vrouwen. Ik vind dat mannen in de 'keukentafelonderhandelingen' er vaak als vanzelfsprekend van uitgaan dat hun partners hun werkuren terugbrengen. Iets meer tegendruk zou kunnen helpen om een gelijkwaardiger patroon te krijgen. Het vanzelfsprekende uitgangspunt, zowel bij mannen als bij (hun) vrouwen, is toch vaak dat de man fulltime blijft werken. Dat wordt niet echt geproblematiseerd.

TvdL: Wie weet vinden ze het alternatief voor een dag naar hun werk ook wel minder aantrekkelijk: mantelzorg verlenen, huishoudelijke werkzaamheden verrichten...

AvDH: En de andere kant: misschien trekken vrouwen dat stuk ook wel naar zich toe.

TvdL: Ja, *maternal gatekeeping* is hier zeker een issue. Toch, als je de cijfers vergeelijkt, werken vrouwen in Nederland gemiddeld genomen betaald én huishoudelijk het minst van iedereen in Europa.

AvDH: (lacht) We zijn eigenlijk een vrij relaxte samenleving, al zou je dat misschien niet zeggen.

TvdL: Maar we voelen ons heel druk. We zeggen dat ook, en dat is typisch Nederlands. Als je in Hongarije vraagt: "Hoe gaat het?", zegt niemand dat-ie "heel erg druk"

is. De economische noodzaak om te werken staat daar nog altijd voorop. Verder zijn we in Nederland nogal productief: we zijn druk per uur; als we iets doen, dan doen we het goéd.

Hilda Verwey-Jonker spreekt in 1975 over de "onderstroom van vrouwelijke subculturen". Het management van huishoudens was in het naoorlogse Nederland een typisch vrouwelijke subcultuur. Vrouwen waren toen nogal eens "druk druk druk... met de grote schoonmaak". Dat is natuurlijk anders nu, maar bestaan er nog stukken van zo'n "vrouwelijke subcultuur"?

AvDH: Tegenwoordig kunnen vrouwen het bijvoorbeeld druk hebben met werkzaamheden voor de school van hun kinderen, met het onderhouden van een sociaal leven. Dat zijn natuurlijk ook belangrijke zaken, al gaan scholen er wel gemakkelijk van uit dat ouders (moeders) beschikbaar zijn. Die dingen zijn niet per se Nederlands. Maar de manier waarop die activiteiten in een dag zijn opgenomen – vaak in werktijd en overdag – daarin staat Nederland binnen Europa wel bovenaan. In Scandinavië is een werkdag anders ingericht en vroeger ten einde. Om een uur of drie, vier sluiten veel bedrijven al.

TvdL: Zeker! Ik ben enige tijd in Zweden geweest. Je ziet in steden als Stockholm en Göteborg bijvoorbeeld veel meer mannen op straat om kinderen op te halen. Het geeft een heel ander beeld van een samenleving.

AvDH: En vrouwen hebben in Scandinavië een veel langere verlofperiode. Wij zijn in dit land terechtgekomen in een cirkel, die Wil Portegijs (werkzaam bij het Sociaal Cultureel Planbureau en auteur van de Emancipatienota, red.) heel treffend beschrijft. Doordat we deeltijd hebben omarmd, is in Nederland de noodzaak van kwalitatief echt goede kinderopvang minder aanwezig, want er wordt slechts twee à drie dagen per week gebruik van gemaakt. En juist omdat die kwaliteit minder is, brengen ouders daar niet zo graag hun kinderen vijf dagen per week naartoe. Dat kinderen bijvoorbeeld een fatsoenlijke warme maaltijd kunnen krijgen op de opvang, is iets dat nu pas op gang begint te komen

TvdL: De norm in Nederland wat betreft kinderopvang is ook die twee à drie dagen. Als je in Nederland je kinderen vijf dagen per week naar een kinderdagverblijf brengt,

wordt er afkeurend naar de ouders gekeken. Bij de SER (Sociaal-Economische Raad, red.) is recent advies uitgebracht betreft 'kindervoorzieningen', waarbij er nadrukkelijk wordt ingezet op de kwaliteit van die voorzieningen. Waar het vroeger vaak ging over het beter laten aansluiten van vraag en aanbod, en over wie dat betaalt, gaat het sinds kort ook over kwaliteitsaspecten zoals opleidingsniveau van de zorgende medewerkers. Voor opvang van kinderen tot en met de basisschoolleeftijd hebben de medewerkers in Nederland over het algemeen een MBO-opleiding. In bijvoorbeeld Finland is dat HBO.

AvDH: Een bepalende vraag in deze kwesties is: wat voor type samenleving wil je, en kun je dat van bovenaf bedisselen? De Nederlandse overheid heeft nooit expliciet een beroep gedaan op het kapitaal van vrouwen. Ik heb nooit officieel van overheidszijde gehoord: Jullie zijn nu zo goed opgeleid; jullie moeten meer bijdragen. De arbeidsmarkt heeft jullie echt nodig! Af en toe roept een individuele politica dat wel, maar dan klinken meteen forse tegengeluiden.

Uit de Emancipatiemonitor die in december 2016 verscheen, wordt duidelijk dat er aan de ene kant een roep is om hogere arbeidsparticipatie van vrouwen, en dat aan de andere kant de overheid minder verantwoordelijkheid neemt voor de nodige mantelzorg. Er wordt van de burger verwacht dat die meer mantelzorg verleent. Die zorg blijkt in de praktijk toch nog vaak op de schouders van vrouwen terecht te komen.

AvDH: Dat bijt elkaar wel een beetje. De participatiesamenleving kan dus in strijd komen met meer betaald werkende vrouwen en minder deeltijdwerk.

TvdL: Een belangrijk uitgangspunt is om te beseffen dat die mantelzorg sowieso wordt verleend als naasten die nodig hebben. Het hoort er nu eenmaal bij; in de familiecontext hebben mensen veel voor elkaar over. Het probleem van de combinatie 'meer werken' en 'mantelzorg' is er één waar vooral lager opgeleide vrouwen de dupe van kunnen zijn, omdat hoger opgeleide vrouwen meer ruimte hebben om mantelzorg voor een deel uit te besteden. Ook al is het een mooi streven van minister Bussemaker dat meer vrouwen economisch zelfstandig zijn, hoger op-

geleide vrouwen zijn dit vaak al. Voor lager opgeleiden heeft zo'n roep meer gevolgen, en is dit streven mogelijk ook minder haalbaar met de toegenomen mantelzorg.

Is daar een verband met het percentage burn-outs bij vrouwen?

AvDH: Een belangrijk deel van burn-outs zit juist meer bij hoger opgeleide vrouwen, als gevolg van een neiging perfectie na te streven. Ze willen alles zo goed mogelijk doen: werk én gezin. Een groot nadeel is dan de preciaire situatie van de Nederlandse werkbilans. Die balans is als een bouwmerk dat instort als je er ook maar één steentje uittrekt. Echtscheiding is zo'n risico, en wegvallende zorg vanuit de grootouders ook. Iemand zit voortdurend in een soort spanning. Zal de trein op tijd zijn? De oppas niet ziek? Komt oma wel? Wordt m'n kind niet ziek? In Nederland moet je dat nog te veel allemaal zelf regelen, waarbij vooral vrouwen die last te dragen krijgen. Ik geloof dat mannen er van nature en van cultuur toch iets zorgelozer in staan; ze worden er door vrouwen wel op geattendeerd maar piekeren er in mijn perceptie minder over. Vrouwen komen zodoende eerder in de gevarezone van een burn-out, en dat is niet goed voor hun ziel en zaligheid.

TvdL: Ik was als wetenschapper betrokken bij het tot stand komen van het SER-advies 'Werk en leven in de toekomst'. Eén van de bevindingen was: we gaan toe naar een samenleving waarin het steeds vaker spitsuur is. Niet alleen wanneer je voor jonge kinderen zorgt, maar ook als je dat voor je ouders doet. Zo zijn er nauwelijks nog rustige perioden in het leven. De vraag rijst dan, waar de dienstensector blijft met persoonlijke dienstverlening. Dat zou namelijk een mooie oplossing kunnen zijn.

AvDH: En persoonlijke dienstverlening: dat kan van alles zijn! Hoger opgeleiden kunnen diensten c.q. zorg kopen van lager opgeleiden. Dat zou een win-winsituatie kunnen zijn, maar tegelijkertijd ligt dit in Nederland niet gemakkelijk. Dienstbaarheid blijft een nog wat ambivalente categorie. Er bestaat weerstand tegen dit type 'hiërarchische' verhoudingen. Dat is jammer, want men biedt gewoon op een zakelijke manier zijn of haar diensten aan. Misschien is dit bij jongere generaties aan het veranderen.

TvdL: Ik denk van wel. Toen we hier met een paar sociologen dertig jaar geleden

“Wat voor type samenleving wil je, en kun je dat van bovenaf bedisselen?”

over spraken, was zo'n uitbestedingsmodel *not done*. Feministische stromingen waren ook erg kritisch over "andere vrouwen jouw zorgwerk laten opknappen". Maar er is op veel fronten van alles veranderd in de samenleving. Als ik naar de huidige groepen van zzp'ers kijk, denk ik echt dat dat er nu aan zit te komen.

AvDH: Er valt ook aan zoveel diensten te denken! Maaltijden bezorgen, tuinonderhoud, kinderen van school halen, au pairs, chauffeursdiensten: daar is een hele markt. In het 'SER-rapport 'Een werkende combinatie', eind oktober 2016 aan het kabinet gepresenteerd (zie uu.nl/vrouwennetwerk, red.), belicht de SER persoonlijke dienstverlening als een deel van de oplossing voor het participatievraagstuk. Ook het inschakelen van grootouders is momenteel een groeiende tendens. Senioren worden nog altijd ouder en blijven daarbij ook langer vitaal. Bedrijven zullen, denk ik, ook tijd voor vrijwilligerswerk en zorgtaken beschikbaar moeten stellen aan hun werknemers.

TvdL: De visie van arbeidsorganisaties op hoe om te gaan met mantelzorg en vrijwilligerswerk staat nog in de kinderschoenen. De focus ligt nu op de rol van overheid en burger, maar ik zie daar in de nabije toekomst een veel grotere rol voor bedrijven weggelegd. Een werkgever heeft er belang bij om het samen met een werknemer te regelen, zodat de zorg voor een vader of moeder niet ten koste van het functioneren op het werk hoeft te gaan.

In de jaren zeventig had Hilda Verwey-Jonker een heldere visie op de toekomst. Zij zag het zorgprobleem van onze huidige voortschrijdende vergrijzing al aankomen. Wat vinden jullie van de visie van onze overheid op dit soort zorgvraagstukken?

AvDH: Ik mis die visie eerlijk gezegd nogal eens. De overheid zegt dat vrouwen economisch zelfstandig moeten zijn - zonder daar overigens veel beleid aan te koppelen - en dat het geweld tegen vrouwen moet ophouden. Participatie en geweld tegen vrouwen zijn de twee belangrijke speerpunten. Maar dat is nog geen visie op wat je beschouwt als geëmancipeerde samenleving. In zo'n samenleving moet ook gesproken worden over de rol van mannen, over onderwijs en de wens om ieders kapitaal te benutten. Over een leven lang leren ook,

voor alle groepen burgers, hoger en lager opgeleid. En over duurzaamheid natuurlijk. TvdL: Mee eens! Vanwege het huidige beleid, maar ook de huidige stand van de samenleving, maak ik mij voor de toekomst zorgen over met name lager opgeleiden, vrouwen maar ook mannen, autochtoon en allochtoon. Opleiding is in grote mate bepalend voor het tempo waarop het emancipatieproces verloopt. Er lijkt sprake te zijn van een groeiende kloof tussen hoger en lager opgeleide vrouwen en mannen.

AvDH: Op dit moment zie ik op een aantal fronten, ook en met name wereldwijd, qua emancipatie geen vooruitgang maar eerder pogingen om te behouden wat je hebt. Er is behoefte aan goed en progressief leiderschap. Tanja en ik zijn niet somber van aard, maar we maken ons wel zorgen over wat er wereldwijd gaande is, en over de mate van tolerantie en progressiviteit in Nederland. Maar als we kijken naar de talenten die we hebben, naar de nieuwe generatie wetenschappers en naar de studenten; naar wat er allemaal gebeurt op een andere schaal, dan zijn we heel positief.

TvdL: Er is gelukkig ook steeds meer aandacht voor 'meer vrouwen aan de top' vanuit de bestuurslagen. Er zijn mooie initiatieven, zoals José van Dijck die als president van de KNAW voor extra plaatsen heeft gezorgd zodat wij nieuwe vrouwen kunnen nomineren.

AvDH: En dat er van overheidswege 5 miljoen is uitgetrokken om honderd extra vrouwelijke hoogleraren aan te stellen!

TvdL: Ook aan onze universiteit zijn allerlei mooie initiatieven gaande, zoals de diversiteitscommissie bij de faculteit Bètawetenschappen. Maar hoe dan ook: om werkelijk een verschil te maken zullen er ook echt structuren moeten veranderen. En dat gaat meestal niet heel snel.

Prof. dr. ir. Tanja van der Lippe is sinds 2003 als hoogleraar Sociologie van huishoudens en arbeidsrelaties verbonden aan de vakgroep sociologie/ICS van de Universiteit Utrecht, waarvan zij tevens voorzitter is, en onderzoeksdirecteur van ICS Utrecht. Em. prof. dr. Anneke van Doorne-Huiskes was als hoogleraar Sociologie, in het bijzonder vraagstukken van arbeid en emancipatie van 2002 tot 2006 werkzaam aan de Universiteit Utrecht. Bekijk onze WWWeetjes op pagina 11 voor aanvullende informatie bij dit interview.

“Diversiteit is realiteit, inclusiviteit een keuze”

DOEL BEREIKT: GELIJKE KANSEN VOOR VROUWEN EN MANNEN

Utrecht, 10 februari 2017 – van onze correspondent Ingrid Molema - **Vanochtend is onder grote belangstelling de Stichting Landelijk Netwerk Vrouwelijke Hoogleraren (LNVH) ontbonden. De laatste voorzitter, mevrouw prof. dr. Danil Huvchorn, overhandigde een artistiek vormgegeven collage van een lange reeks aan jaargangen Monitor Vrouwelijke Hoogleraren aan premier Bussemaker.**

Na dertig jaar genderongelijkheid op de agenda's van het ministerie van OC&W, de KNAW, NWO, VSNU en de universiteiten te hebben gezet, en gelobbyd te hebben voor versnelling in het aanstellen van gekwalificeerde vrouwen op hogere posities binnen de Nederlandse universiteiten, heeft het bestuur van LNVH besloten zich op te heffen omdat het doel is bereikt: sinds eind vorig jaar mogen alle universiteiten in Nederland zich genderneutraal noemen voor wat betreft UHD- en hoogleraarsposities en bestuursfuncties. Hiermee dragen ze nu ook allemaal het TopI/ESQ-kwaliteitskenmerk, wat van groot belang is om mee te mogen doen aan de internationale competities voor onderwijs- en onderzoeksubsidies. De aanwezigheid van het voltallige kabinet en de CvB's van alle overheidsgefinancierde universiteiten onderstreept het belang van deze mijlpaal.

Minister van Duurzame Economie Klaver laat er geen onduidelijkheid over bestaan: 'Onze universiteiten bevinden zich midden in de maatschappij. Dat de docenten, onderzoekers en bestuurders een reële afspiegeling zijn van die maatschappij is niet iets dat moet worden bevochten maar dat een feit moet zijn. Gendergelijkheid is één van de eerste doelstellingen die nu behaald is.' En dat werd natuurlijk ook wel eens tijd, meent Klaver. "Stelt u zich eens voor: u heeft twee hele slimme kinderen, een dochter en een zoon. Uw zoon maakt een zes keer grotere kans om een hoge positie aan de universiteit te gaan bekleden dan uw dochter, alleen maar omdat hij een

Ingrid Molema

man is. Zo was het dertig, wat zeg ik, vijftien jaar geleden. Een schande." Klaver vervolgt: "Diversiteit is de kracht van elke organisatie. Het geeft een organisatie kracht en veerkracht, de efficiency van werken wordt aanzienlijk vergroot, en het *human capital* vindt zo z'n waarde."

Minister van Onderwijs Letschert beaamt Klavers visie. Ze vertelt dat in een periode van minder dan tien jaar, zo tussen 2010 en 2020, de taken van de Nederlandse universiteiten ongekend werden verzwaard. Er hadden nog nooit zoveel jonge mensen gestudeerd als in het jaar 2016. Er werd steeds meer gevraagd van de docenten, en ook de druk op de onderzoekers nam zienderogen toe in verband met de steeds beperktere middelen die beschikbaar waren voor onderzoek. Colleges van Bestuur zagen in dat de ongebreidelde uitstroom van vrouwelijk potentieel een halt moest worden toege-

roepen om aan die verzwaarde taken en de toenemende vraag naar hooggekwalificeerd personeel te voldoen. Als Rector Magnificus van de Universiteit Maastricht heeft Letschert met een team HR-experts en facultaire bestuurders in de periode 2017-2019 het gehele werving- en selectieproces van nieuwe docent/onderzoekers en bestuurders toekomstbestendig gemaakt. "Gesloten benoemingen door bestuurders werden niet meer geaccepteerd. Selectie van kandidaten voor alle hoge academische en bestuursposities gebeurt sindsdien door commissies die worden geholpen door de Chief Diversity Officer en de HR Inclusiveness Experts. Alle selectiecommissieleden worden intensief getraind op hoe sollicitatieprocessen en gesprekken zonder genderbias moeten worden gevoerd. Hindernissen en Impact Factoren als allesbepalende parameters om stafleden te kunnen beoordelen zijn ingeruild voor het toen-

tertijd nieuwe 'Benedictus/Miedema-model.' Initieel leidde dit tot behoorlijk wat weerstand, vertelt Letschert, maar uiteindelijk was de meerderheid van het bestuur voorstander van gelijke kansen en gelijke behandeling, zodat ze gezamenlijk de cultuur hebben kunnen veranderen. "Met het LNVH als aanjager van HR-platfoormmeetings hebben we onze ervaringen vervolgens effectief kunnen delen met de andere universiteiten, en heeft de cultuurverandering waar het LNVH zo hard voor heeft gestreden, bijzonder snel doorgezet. We hebben hiermee als Nederlandse universiteiten laten zien dat we inclusieve organisaties zijn die klaar zijn voor de uitdagingen van de toekomst."

Aan het eind van de plechtige opheffingsvergadering van het LNVH neemt Danil Huvchorn nog kort het woord. "Diversiteit is realiteit, inclusiviteit een keuze. Met de nieuwe aanpak die sinds 2017 is ongewikkeld en uitgerold in alle faculteiten in Nederland, zijn we versneld tot gelijke behandeling van vrouwen en mannen gekomen. Deze aanpak heeft model gestaan voor andere universiteiten wereldwijd, iets waar we enorm trots op kunnen zijn." Een belangrijke volgende stap is volgens Huvchorn nu om diversiteit in al haar facetten te omarmen: de hoofddoelstelling van de nieuwe stichting EMBRACE. De nieuwe voorzitter van EMBRACE, dr. Nicolas Nutt, staat al klaar om de aanwezigen verder te informeren over hun doelstellingen en hoe die te bereiken. Huvchorn sluit af: "Ik ben verheugd dat het laatste LNVH-bestuur en -bureau hen te allen tijde met kennis en kunde aangaande continue brede agendering en beleidsontwikkeling- en beïnvloeding zal ondersteunen, om versnelling van deze verdere cultuurverandering te bewerkstelligen."

* Sommige namen komen overeen met die van bestaande personen, dat berust niet op toeval. De uitspraken die aan deze mensen worden toegedicht zijn echter verzonnen door de correspondent.

Prof. dr. Ingrid Molema is hoogleraar Levenswetenschappen aan de Rijksuniversiteit Groningen/UMCG en voorzitter van het LNVH. De Monitor Vrouwelijke Hoogleraren 2016 is onlangs gepresenteerd en in te zien op monitor.lnvh.nl.

Interview Wetenschappelijke Top

Anneke van Doorne-Huiskes: "In het 'SER-rapport 'Een werkende combinatie', eind oktober 2016 aan het kabinet gepresenteerd, belicht de SER persoonlijke dienstverlening als een deel van de oplossing voor het participatievraagstuk." Bekijk het advies van de SER via tinyurl.com/p2017-wwwweetjes

De Emancipatiemonitor verschijnt sinds 2000 elke twee jaar in opdracht van de directie Emancipatie (onderdeel van het ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap). De monitor is een samenwerkingsproduct van het Sociaal en Cultureel Planbureau (SCP) en het Centraal Bureau voor de Statistiek (CBS). In deze negende Monitor is o.a. speciale aandacht voor mantelzorg. Lees meer via tinyurl.com/p2017-emancipatie

Athena's Angels

Prof. dr. Naomi Ellemers, één van de Angels, schrijft in haar artikel op pagina 17: "Wie verlof opneemt wegens zwangerschap en/of bevalling, moet erop kunnen rekenen dat het werk gewoon doorgang vindt, omdat er vervanging of verlenging mogelijk is. [...] Toch komt het regelmatig voor dat deze gelden niet voor dit doel beschikbaar zijn of benut worden. [...] Dit heeft geleid tot ingezonden brieven, o.a. in de Volkskrant, en kamervragen. De minister is van oordeel dat de wettelijke regelingen die er zijn voldoende basis bieden om dit goed te regelen, ook in het geval van tijdelijke contracten." Lees de ingezonden brief in de Volkskrant via tinyurl.com/p2017-opinie, bekijk de kamervragen en het antwoord van de minister via tinyurl.com/p2017-vragen en tinyurl.com/p2017-antwoorden

"Johanna Westerdijk had geen kinderen. En tot twintig jaar geleden was dit ook het geval voor ongeveer de helft van de zeldzame vrouwelijke hoogleraren die er in Nederland te vinden waren." Wil je hier meer over lezen, kijk dan eens op tinyurl.com/p2017-ellemers

Achtergrond

Kijk voor meer informatie over 'de Albegaafde' op annamaria-vanschurman.org. Voor de verbeterde versie, vertaling en digitalisering van 'De eerste studente: Anna Maria van Schurman (1636)', zie The First Female University Student: Anna Maria van Schurman (1636) (2010): tinyurl.com/p2017-albegaafde

Boeken

From Feminism to Ecofeminism: tegelijk met het verschijnen van zijn boek 'De vrolijke feminist', heeft dr. Floris van den Berg (pagina 19) een (Engelstalige) Feminism-poster ontwikkeld, die je kunt downloaden via tinyurl.com/p2017-wwwweetjes

Beeldvorming

Meer informatie over Meet the Professor, alsook reacties en foto's vind je via uu.nl/meettheprofessor en Twitter: [@meettheprof_uu](https://twitter.com/meettheprof_uu).

Deze en andere interessante links vind je via tinyurl.com/p2017-wwwweetjes

“Clichés en vooronderstellingen liggen op de loer”

EEN STROPERIG PROCES

127 jaar vrouwen aan de Utrechtse universiteit

door Leen Dorsman - Er is altijd ergens een 'eerste' te noemen. Ook als het gaat over vrouwen aan de Utrechtse universiteit: de eerste studente (1636, Anna Maria van Schurman), de eerste officiële studente (1880, Catharina van Tussenbroek), de eerste vrouwelijke lector (1923, Marianne van Herwerden), de eerste vrouwelijke pedel (1971, Greetje van den Berg). En natuurlijk ook de eerste vrouwelijke hoogleraar in 1917 (Johanna Westerdijk). Het zijn stuk voor stuk mijlpalen en een belangrijk onderdeel van onze herinneringscultuur, maar zij ontnemen ons vaak het zicht op wat er eigenlijk aan de hand is. Daarom is het soms van belang te kijken naar op het oog saaie cijfers, waarmee de aandacht wordt verlegd van de bekende, maar uitzonderlijke individuen, naar al die vrouwen in ons universitaire verleden waarvan we ons de namen niet eens meer herinneren.

Juist bij hen, in hun levensloop, is misschien een antwoord te vinden op de vraag waarom het toch zo lang geduurd heeft dat vrouwen de academische ruimte hebben veroverd. Ik wil daarvan heel in het kort iets laten zien aan de hand van vrouwelijke studenten en vrouwelijke promovendi en beperk me daarbij tot de periode die ruwweg duurt tot aan de Tweede Wereldoorlog, de tijd van de grote doorbraken. Het brede gevecht rond de uitbouw van de aanwezigheid van vrouwen aan de universiteit moest weliswaar nog beginnen, maar het is zeker niet zo dat in die vroege periode slechts een enkeling de stap wist te maken. Integendeel. Het is trouwens lastig genoeg om er iets over te zeggen, want er moet ook over dit tijdvak nog van alles worden uitgezocht.

Laten we beginnen met de studenten. De cijfers over deze periode zijn niet helemaal betrouwbaar, omdat veel vrouwelijke studenten in deeltijd studeerden en om die reden niet werden ingeschreven. Dat zegt al iets: studie werd blijkbaar nuttig geacht, maar student zijn werd klaarblijkelijk minder gewaardeerd. Was dat uit angst bij het thuisfront om hun dochters aan de ruwe studentenzeden bloot te stellen? Als we met dit in het achterhoofd om de vijf jaar een landelijke steekproef nemen vanaf het moment dat vrouwen voor het eerst echt zichtbaar worden aan de universiteit, dan vinden we een gestaag klimmend aantal vrouwelijke studenten: van 2% in 1895, 5% in 1900, 10% in 1905 naar 23% vrouwen in

1939. De Utrechtse cijfers cirkelen daarom heen met af en toe een niet direct verklaarbare uitschieter en een licht achterblijven na 1920. Een gemiddelde van rond de 20% is al tijdens de Eerste Wereldoorlog bereikt. Je zou kunnen verwachten dat het actief kiesrecht voor vrouwen uit 1919 misschien een mentale omslag teweeg zou brengen, maar daarvan is weinig terug te vinden. Er vindt eerder enige stagnatie plaats. Waarschijnlijk moet de verklaring daarvoor gezocht worden in de langdurige economische crises van de jaren twintig en dertig: die lijken vooral voor vrouwen niet goed uit te pakken.

De cijfers laten nog iets zien, namelijk dat ook hier, zoals zo vaak als het over dit onderwerp gaat, clichés en vooronderstellingen op de loer liggen. Lang heeft het idee bestaan dat vrouwen vooral voor de geesteswetenschappen kozen, die de zachte kant van de wetenschappen vertegenwoordigen. Deels klopt dat ook wel, maar al in 1905 bestaat 25-30% van de studenten in de faculteit Wis- en Natuurkunde uit vrouwen en dat blijft min of meer constant tot 1939. In de faculteit Letteren en Wijsbegeerte is het aantal dan ca. 40%. Wat opvalt is dat vooral de geneeskunde achterblijft met 18% vrouwelijke studenten in 1939. Het vaak gehoorde idee dat geneeskunde vooral fysiek een zware studie was en daardoor minder geschikt voor vrouwen, speelt hier waarschijnlijk heel lang nog een rol. Kijken we naar de Utrechtse promoties in deze periode dan zien we dat de eerste pro-

Leen Dorsman

motie door een vrouw plaatsvindt in 1887: het gaat om onze eerste officiële studente, Catharina van Tussenbroek. Het percentage vrouwelijke promoties komt langzamer op gang dan het percentage studerende vrouwen: in de periode 1895 tot 1905 vinden in Utrecht 498 promoties plaats, waarvan vijf door vrouwen (dat is 1%). Van die vijf promoties zijn er één in de rechten, één in de geneeskunde, twee in de wis- en natuurwetenschappen en één in de letteren. Die laatste is interessant. Het is Florence Baudet en zij promoveert in 1904 op 'De maaltijd en de keuken in de middeleeuwen'. Dat bracht de recensent van weekblad De Amsterdammer ertoe te schrijven: "Waarlijk een aardig idee voor een meisje om een wetenschappelijke opleiding te besluiten met een dissertatie over de 'keuken' en also in haar geleerdheid zich aangetrokken voelen tot het huismoederlijk terrein". Het écht aardige is nu dat we een proefschrift als dit zijn gaan zien als een vroege poging om in de geschiedbeoefening af te komen van de dominante en eenzijdige politieke geschiedenis ten gunste van meer sociale geschiedenis en cultuurgeschiedenis.

Het gaat dus met de promoties van vrouwen niet zo snel als met de studie. In de periode 1905-1915 gaat het om 5,6% vrouwen, van 1915-1925 om 8,9% en van 1925-1935 om 9,8%. Opvallend is dat van 1965-1975, vlak voor het promoveren gemeengoed begint te worden, het percentage 4,7 is! In 1975 gaat het om tien vrouwelijke promoties, waarvan zeven in de

geneeskunde of natuurwetenschappen, twee in de letteren en één in de sociale wetenschappen. Cijfers laten dus veel zien, maar geven ook aan dat bij het bestuderen van het vraagstuk van vrouwen in de academie aantallen alleen het antwoord niet geven. Er zijn onverwachte fluctuaties, er spelen verwachtingen mee van de buitenwereld, maar ook facultaire tradities zijn van invloed. Het duurde bijvoorbeeld tot in de jaren tachtig van de twintigste eeuw dat in de geesteswetenschappen promoveren

bon ton werd. Voor die tijd deed je dat niet en dat had niets met het geslacht van de wetenschap te maken.

Voor wie belangstelling heeft voor de rank and file van de Utrechtse wetenschap:

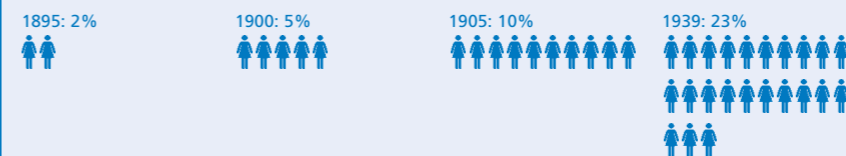
- Het Digitaal Album Promotorium: dap.library.uu.nl
- De Catalogus Professorum: profs.library.uu.nl

Beide zijn doorzoekbaar op geslacht.

Vrouwelijke 'eersten' aan de Utrechtse universiteit (o.m.):

- 1636: Anna Maria van Schurman, de eerste studente
- 1880: Catharina van Tussenbroek, de eerste officiële studente
- 1887: Catharina van Tussenbroek, de eerste promovenda
- 1917: Johanna Westerdijk, de eerste hoogleraar
- 1923: Marianne van Herwerden, de eerste vrouwelijke lector
- 1971: Greetje van den Berg, de eerste vrouwelijke pedel

Landelijke steekproef van aantal vrouwelijke studenten aan de Nederlandse universiteiten:

Een gemiddelde van rond de 20% is al tijdens de Eerste Wereldoorlog bereikt. De Utrechtse cijfers komen in grote lijnen overeen met de landelijke.

Peiljaar: 1939
Aantal vrouwelijke studenten in Utrecht aan de faculteit:

- Wis- en Natuurkunde: ca. 25 tot 30% (al sinds 1905!)
- Letteren en Wijsbegeerte: 40%
- Geneeskunde: 18%

Periode 1895 – 1905:
 totaal 498 promoties, waarvan 1% door vrouwen (493 man, 5 vrouw)

- 1 in de Rechten
- 1 in de Geneeskunde
- 2 in de Wis- en Natuurkunde
- 1 in de Letteren

Percentages promoties door vrouwen in andere perioden:

- 1905 – 1910: 5,6%
- 1915 – 1925: 8,9%
- 1925 – 1935: 9,8%

1965 – 1975: 4,7% promoties door vrouwen

- 7 in de Geneeskunde of Natuurwetenschappen
- 2 in de Letteren
- 1 in de Sociale Wetenschappen

DE UTRECHTSE SENAATSAAL

door Leen Dorsman - Ik zal niet licht de brede glimlach vergeten op het gezicht van Yvonne van Rooy toen ze me zei: "Ook al vind je het geen goed idee, ik ga het toch doen. Ik laat voor de Senaatszaal drie vrouwenportretten schilderen en jij... jij mag drie mannen weghalen."

Inderdaad, ik vond het niet zo'n goed idee. De Senaatszaal dateert van 1924; een aanbouw van het Academieggebouw dat in 1894 werd geopend. De stijlbreuk met het oorspronkelijke gebouw is goed zichtbaar in de betegeling van het trappenhuis. Er was al wel een senaatskamer, tegen de aula aangebouwd, maar die werd te klein en paste niet meer bij de structuur van het Academieggebouw. De portretten werden overgebracht naar de huidige Senaatszaal en door de hoogleraar Kunstgeschiedenis Willem Vogelsang gerangschikt: chronologisch, maar met oog voor de dynamiek van al die hoofden zodat ze niet allemaal dezelfde kant opkijken en elkaar niet in de weg zitten.

Er bestaan tal van verhalen over de collectie. Zo zouden ze in de oorlog verwijderd zijn en daarna niet meer goed op naam teruggehangen. In de jaren vijftig is wel een echt vergaand besluit genomen: de doeken zijn gemarouffleerd. Ze zijn uit hun raam gehaald en onder druk gelijmd op een harde achtergrond. Daarmee is helaas veel van de oppervlaktestructuur van de verf verdwenen, maar wel kunnen de schilderijen beter bewaard worden in een door zoveel mensen gebruikte zaal.

Ik was tegen die drie nieuwe schilderijen, omdat het statement dat de universiteit als eenzijdig mannenbolwerk daarmee zwakker wordt. Het is nu net of vrouwen er altijd bij hebben gehoord. Dat is helaas onjuist. En die drie verwijderde mannen? Ik zocht een samengaan van drie elementen: weinig over hem bekend, een lelijk schilderij en geen betekenis voor het vakgebied. Die combinatie leverde inderdaad drie slachtoffers op.

Prof. dr. Leen Dorsman is profileringshoogleraar universiteitsgeschiedenis. Hij doceert historiografie en theorie van de geschiedenis.

“Ze had verstand tot in het kwadraat”

DE ALBEGAAFDE

De eerste studente Anna Maria van Schurman (1636)

door Pieta van Beek - Doe jezelf een plezier en ga naar het Zweedse koffiehuisje Achter de Dom in Utrecht. Daar kwam in 1654 koningin Christina van Zweden bij Anna Maria van Schurman op bezoek. Maar ze was de enige niet. Ook de koningin van Polen (Maria Gonzaga), van Engeland (Henrietta Maria) en Frankrijk (Maria de Medici) kwamen langs, net als ‘het Huis van Oranje’ en een stoet van duizenden geleerden, studenten, politici, schrijvers en schilders uit heel Europa. Allemaal wilden ze de geleerde en kunstzinnige eerste studente Anna Maria van Schurman ontmoeten.

Pieta van Beek

Geboren in 1607 in Keulen, gevlucht voor religieus geweld, eerst naar het familiekaasteel in Dreiborn, later naar het Domplein in Utrecht, kon ze haar vader uiteindelijk overtuigen dat ook zij net als haar broers Latijn mocht leren. Het Latijn was de voertaal op de universiteit. Anna Maria van Schurman beheerste het Latijn zo goed dat ze in 1636 uitgenodigd werd om een Latijns lofdicht te schrijven op de pas gestichte universiteit. In dat gedicht klaagt ze over de uitsluiting van vrouwen en pleit ze voor toelating. Die kreeg ze. Jarenlang volgde ze colleges, niet alleen in theologie, Arabisch of filosofie, maar ook in geneeskunde. Dat was een unicum, want het zou tot 1872 duren voordat Aletta Jacobs de tweede stu-

dente werd en aan het begin stond van de continue stroom van studentes. Maar toen was Latijn al niet meer verplicht. Professor Barlaeus uit Amsterdam, die als eerste op haar Latijnse lofdicht reageerde, zou later schrijven: SI VIR ESSET..., waarmee hij bedoelde dat Anna Maria, als ze een man was geweest, professor had kunnen zijn. Anna Maria van Schurman kende minstens veertien talen (Nederlands en Duits, Frans, Italiaans, Engels, Latijn, Grieks, Hebreeuws, Arabisch, Aramees, Syrisch, Samaritaans, Perzisch en Ethiopisch). Ze dichtte in het Nederlands, Duits, Frans, Latijn, Hebreeuws en Grieks. Het begin van het fraaie gedicht ‘O Utrecht lieve stadt hoe zou ik u vergeten’, werd in 2010 in Klokke Anna in het Academiegebouw gegrift.

Kunstwerkjes

Als ze even rust van de studie wilde, maakte ze kunstwerkjes: stillevens, tekeningen, polyglotte bladen, portretten in was, hout en ivoor, gravures en etsen, borduursels en knipsels. Die werden overal in Europa aan de muur gehangen of in kunstkabinetten bewaard. Dat kon in een huis zijn aan het Rapenburg in Leiden, in Stockholm of aan de muur van de Italiaanse Academie van Wetenschappen in Rome. Vaak combineerde ze haar kennis met kunst. Zo kalligrafeerde ze in goud het Onze Vader in het Grieks en het begin van de Koran (sura 1) in het Arabisch op laatmiddeleeuwse handschriften.

Al in 1625 had ze een prachtig klein album gemaakt, bestempeld met een goudkleurig bloemenvaasje met vier anjelieren. Hierin had

ze naar eigen keuze verschillende uitspraken gekalligrafeerd van diverse antieke schrijvers in het Grieks en Latijn over God verzameld. Ook Hermes Trismegistus was vertegenwoordigd door een wat enigmatische uitspraak: “Hijzelf is zowel de dingen die zijn als de dingen die niet zijn: want de dingen die zijn, heeft hij manifest gemaakt en die dingen die niet zijn, bevat hij binnen in zichzelf.”

Bestseller

Pas na haar toelating tot de universiteit begon ze met publiceren. Eerst haar verhandeling over het einde van het leven (De Vitae Termino), vervolgens haar logische verhandeling over vrouwen en studie, de Dissertatio die eerst zonder haar toestemming in 1638 in Parijs, later met haar goedkeuring in Leiden bij Elzevier verscheen, in 1641. Een bestseller werd haar boek Opuscula Hebraea Graeca Latina et Gallica, prosaica et metrica, dat herdruk op herdruk beleefde. Behalve eerder verschenen werk, bevat het boek ook correspondenties met veel Europese geleerden (ook een handjevol vrouwen), verhandelingen over duistere bijbelteksten, gedichten en veel lofdichten van anderen op haar.

Lofredenaar Rotger zum Bergen uit Koningsbergen (nu Kaliningrad) had het boek al na een paar maanden in huis en gaf van 1649 tot 1655 vier boekjes in het Latijn ter ere van haar uit. Daarin schreef hij onder andere dat “duizend pennen niet genoeg waren om haar te beschrijven”, dat ze verstand had in het kwadraat en dat hij het liefst in haar armen wilde gaan liggen uit liefde voor dat verstand. Volgens hem waren er geen gebouwen die de stad Utrecht zo beroemd maakten als haar huis Achter de Dom. Ook al had ze haar vader op zijn sterfbed in 1623 moeten beloven om nooit te trouwen, toch kreeg ze veel aanzoeken. Maar haar levensspreuk bleef ‘mijn liefde is gekruisigd’ en haar hele leven wijdde ze zich aan aan de weetlust.

“Haar kunstwerken werden overal in Europa aan de muur gehangen of in kunstkabinetten bewaard”

Vrouwenzaken gingen Anna Maria van Schurman aan het hart. Met geleerde tijdgenotes vormde ze een eigen vrouwenwerk dat over de grenzen van taal, geloof, land en klasse heen ging, de ‘Vrouwenrepubliek der Letteren’. Vaak moedigde ze vrouwen aan. Zo begon Marie du Moulin op haar advies met een studie Hebreeuws en onderwees Van Schurman Sara Nevius de kunst van het dichten.

Kentering

Anna Maria van Schurman was op het top punt van haar roem toen er een kentering optrad. Door de kennismaking met de bevlogen ex-jezuïet Jean de Labadie radicaliseerde ze. Ze vond de stad, kerk en universiteit te werelds geworden. In 1669 verkocht ze haar huis en een deel van haar grote bibliotheek en trok ze naar Amsterdam om zich bij de Labadisten aan te sluiten. De religieuze groep moest al snel vertrekken en trok naar Herford, vervolgens naar Altona bij Hamburg en tenslotte naar Wiewerd in Friesland. Daar werd Van Schurman in 1678 in alle eenvoud begraven. Als medeleidende van de groep had ze veel brieven, gedichten en pamfletten ter verdediging geschreven. Haar autobiografie Eukleria, in prachtig Latijn, had veel invloed en veroorzaakte een stroom van boeken, voor en tegen.

De boekrol over de naam en faam van Anna Maria van Schurman (1636-2016) die ik afgelopen september ter gelegenheid van 380 jaar Utrecht Universiteit (het 76ste lustrum) aan rector magnificus Bert van der Zwaan mocht aanbieden, was slechts zes meter lang en omvatte 76 hoogtepunten. Maar het had een kilometerlange boekrol kunnen zijn met duizenden items, zo groot bleek haar roem, niet alleen in haar eigen tijd of in Europa maar ook daarbuiten. Zo werd ze bijvoorbeeld in Spaanstalige Zuid-Amerikaanse tijdschriften in de negentiende eeuw tot voorbeeld gesteld. Jacob van Lennep schreef in zijn boek ‘Neerlands roem: Galerij van Nederlandse mannen uit het tijdvak van Frederik Hendrik’ (1868) dat ze Pandora was, de Albegaafde. Het is maar één van haar vele namen. Desondanks is ze vandaag de dag in Nederland al te onbekend. Het wordt tijd dat daar verandering in komt.

Zelfportret van Anna Maria van Schurman, oorspronkelijk in de Trouwing van Jacob Cats (1637); talloze keren herdrukt. Op de achtergrond de Domtoren.

Tekst: *Wie oyt dit aardigh Beelt sal komen aen te schouwen
Denckt vrij dat ghy hier siet een loff voor alle vrouwen
Geen Maeght in ouden tijdt, of heden opten dagh
Die haer geleken heeft, of nu bereycken magh*

Dr. Pieta van Beek studeerde Nederlands, Klassieke talen en Ou Nabije Oosterse Studies. Ze is wetenschappelijk onderzoeker bij de Universiteit Utrecht en de Universiteit van Stellenbosch. Sinds 1986 is ze bezig met het ontsluiting van het werk van Anna Maria van Schurman en publiceert ze edities en vertalingen van haar werk.

“Hier stond ze”

SCHOONE GEESTEN

Werken en feesten vormt schoone geesten, dus werd het historische feit van Johanna Westerdijks benoeming – vrijdag 10 februari 2017 jl. exact honderd jaar geleden – geheel in haar stijl gevierd met lezingen, muziek en goede gesprekken. Heb je het feest gemist? De Westerdijkviering is (gedeeltelijk) terug te zien via tinyurl.com/westerdijkviering. Hieronder alvast een aantal van de meest memorabele momenten.

Minister Jet Bussemaker maakte indruk met haar krachtige, persoonlijke en bevlogen speech. Ze vertelde onder andere over haar oudtante Bery: één van Westerdijks promovendi. Bussemaker: “Dertig jaar geleden – in mijn eigen studententijd – interviewde ik [Bery] over haar leven. Ze was toen al 85 jaar, maar herinnerde zich het plezier van haar studententijd nog goed. ‘Het vrolijkste en meest actieve werk’, vertelde ze me, ‘deden we bij professor Westerdijk. Ze kwam iedere dag even bij ons kijken en vertelde dan over alle reizen die ze had gemaakt. En eens in het jaar hield ze een avond voor studenten, bij haar thuis. Dan zong zij en speelde piano. Ze was heel muzikaal. En zij kon jodelen. Jaren later, toen ik ziek was en in Utrecht in het ziekenhuis lag – ik had haar al die tijd niet gesproken – is ze me zelfs nog komen opzoeken.’” ‘Hier stond ze’ – speech door Jet Bussemaker, minister van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap. De volledige tekst is te lezen via tinyurl.com/pandora2017-speech.

Prof. dr. José van Dijck, minister Jet Bussemaker en college-voorzitter mr. Marjan Oudeman

Kathrin Thiele, UHD Gender Studies

In our last Pandora, of December 2016, dr. Kathrin Thiele tells about her work and ambitions. Unfortunately, her title is mentioned incorrectly: she's an Associate Professor (UHD), not UD. Our sincere apologies! You can read Kathrin Thiele's contribution via tinyurl.com/pandora2016-thiele.

V.l.n.r.: Dr. ir. Melanie Peters, directeur van het Rathenau Instituut; drs. Erna Kas, programmaleider Onderzoekbeleid; dr. Wieke Eefting, hoofd Studentzaken, Onderwijs en Onderzoek en fotograaf van de Portretgalerij en 'onze' Anne-Marie van Gijtenbeek voor de poster van Johanna ('Hans') Westerdijk.

“Sandra toonde staatjes die er allemaal niet om logen Man/vrouw verdelingen die best wat verschoven worden mogen. Ze had de onverdeelde aandacht van bijna de hele klas Slechts één mevrouw, ik zeg niet wie, die hier in slaap gevallen was.”

Dit is een fragment uit het gedicht dat sneldichter Dominique Engers tijdens de Westerdijkviering ten gehore bracht. Het volledige gedicht is een ludieke en zeer humoristische weergave van de sfeer en het programma (en de sprekers) van die dag. Lees het volledige gedicht via tinyurl.com/snelgedicht.

Op onze website uu.nl/vrouwennetwerk vind je een overzicht van de artikelen en verslagen die naar aanleiding van de Westerdijkviering in de (landelijke) media zijn verschenen. Kijk ook op pagina 4, voor meer informatie en de aankondiging van de portretgalerij.

Deze en andere links vind je terug op onze website: www.uu.nl/vrouwennetwerk.
Foto's: Ivar Pel

“Wettelijke regelingen en cao-afspraken worden vaak niet nageleefd”

WERK EN GEZIN

Uitvoering van afspraken hangt af van goede wil

door Naomi Ellemers - Honderd jaar geleden werd in Nederland de eerste vrouwelijke hoogleraar benoemd: Johanna Westerdijk. Gedurende het gehele jaar zal hierbij worden stilgestaan met diverse evenementen en activiteiten. De aankondiging hiervan heeft bij sommigen ook kritische reacties losgemaakt. Is dat nu nog nodig? Mannen en vrouwen hebben tegenwoordig toch gelijke kansen? En met al die speciale acties en regelingen wordt het vrouwen in de wetenschap nu wel heel gemakkelijk gemaakt. Het lijkt erop dat tegenwoordig juist mannen in het nadeel zijn!

Via de website van Athena's Angels vertellen vrouwen en mannen wat ze in de praktijk meemaken. Dit geeft een heel ander beeld.

Sommige verhalen gaan over onheuse behandeling, impliciete bias in beeldvorming, en het meten met twee maten. Daarvan kan een scepticus zich afvragen of dat nu echt zo'n groot probleem is. Maar regelmatig worden wij ook gewezen op ernstiger zaken. Zoals de constatering dat wettelijke regelingen en cao-afspraken vaak niet worden nageleefd. De voorzieningen die vrouwelijke werknemers – ook op de universiteit – in staat moeten stellen om een professionele loopbaan te combineren met het starten van een gezin, zijn op papier aanwezig. Maar in de praktijk kan lang niet iedereen er gebruik van maken. Twee voorbeelden springen eruit.

Exotische wensen

Wie verlof opneemt wegens zwangerschap en/of bevalling, moet erop kunnen rekenen dat het werk gewoon doorgang vindt, omdat er vervanging of verlenging mogelijk is. Daarvoor worden premies betaald, en uitkeringen gedaan, onder andere door het UWV. Toch komt het regelmatig voor dat deze gelden niet voor dit doel beschikbaar zijn of benut worden. Regelmatig krijgen wij meldingen van vrouwen die aangeven dat hun werkzaamheden niet werden overgenomen toen zij met verlof waren. Het werk bleef gewoon liggen. Maar toen zij eenmaal terug waren van verlof, bleek het niet mogelijk een verlenging van hun tijdelijke contract te krijgen, om het werk alsnog af te maken. Door het verlof was hun onderzoekstijd dus verloren gegaan.

© Steen Bentall

Dit heeft geleid tot ingezonden brieven, o.a. in de Volkskrant, en kamervragen. De minister is van oordeel dat de wettelijke regelingen die er zijn voldoende basis bieden om dit goed te regelen, ook in het geval van tijdelijke contracten (zie pagina 11, red.). Zij acht het redelijk dat de instellingen de gelden die hiervoor beschikbaar zijn ook voor dit doel inzetten. Toch blijken te veel vrouwen afhankelijk te zijn van de goede wil van een personeelsfunctionaris of afdelingshoofd, in plaats van te krijgen waar zij recht op hebben. Het signaal dat hiervan uitgaat is duidelijk: als een vrouwelijke wetenschapper kinderen wil krijgen is dit 'haar probleem', de instelling houdt niet structureel rekening met dit soort exotische wensen.

Kolven

Ook voor de vrouwen die na het baren van hun kinderen weer aan het werk willen gaan, zijn de voorzieningen waar ze recht op hebben lang niet altijd beschikbaar. Zo krijgen we via de website regelmatig verhalen over de moeite die jonge moeders moeten doen om op het werk voeding af te kolven voor hun baby. In het werkschema wordt hiervoor geen tijd beschikbaar gesteld. Kolf-

ruimtes ontbreken, zijn niet doelmatig ingericht, of overbezet. Vrouwen moeten op hun beurt wachten, in de schoonmaakkast op het aanrecht zitten, of kunnen steriele flesjes alleen maar op de grond neerzetten. Ook op deze manier wordt vrouwen te kennen gegeven dat de universiteit geen werkplek voor jonge moeders is.

Johanna Westerdijk had geen kinderen. En tot twintig jaar geleden was dit ook het geval voor ongeveer de helft van de zeldzame vrouwelijke hoogleraren die er in Nederland te vinden waren. Ja, vrouwen konden carrière maken in de wetenschap, maar moesten daarvoor grote offers brengen. Tegenwoordig hopen we dat mannen en vrouwen dit soort levenskeuzes niet meer hoeven te maken. De wettelijke voorzieningen en formele regelingen om werk en gezin te kunnen combineren zijn aanwezig. Nu nog de praktijk.

Prof. dr. Naomi Ellemers is als universiteitshoogleraar aan de Universiteit Utrecht verbonden aan het onderzoeksthema *Instituten van de Open Samenleving*. Ellemers is een van de initiatiefnemers van Athena's Angels: www.athenasangels.nl.

“Ik durf mijzelf weer feminist te noemen”

ECOFEMINISME, VOOR EEN VROLIJKERE WERELD

Over de connectie tussen feminisme, veganisme en een betere wereld

door Laura Bello Cartagena - Na het volgen van de bachelor Milieu-Maatschappijwetenschappen heb ik me er vaak over verbaasd hoe onderbelicht feminisme al die tijd is geweest. Tot iets anders dan een korte vermelding van gender equality in wat toen nog de Millennium Development Goals waren, leek het nooit te zijn gekomen. Het was pas tijdens mijn master dat ik mijn zoektocht begon naar de link tussen feminisme en een betere wereld. Want, zo voelde ik ergens in mijn onderbuik, die link was er.

Dit gevoel werd versterkt zodra ik bemerkte dat ik tijdens mijn leven als studente in toenemende mate radicaal genoemd werd. Allereerst toen ik mij als feminist uitsprak en, uiteraard, ook toen ik mij als veganist uitsprak. Daarna heb ik me een tijdje stilgehouden wanneer het om deze thema's ging, want een mannenhater ben ik niet, en mensen veracht ik evenmin. De impact van de stempel radicaal was groot, en leidde er uiteindelijk toe dat ik mijn zoektocht naar het verband tussen de zaken die mij het meest aan het hart gaan, staakte. Onlangs kwam daar verandering in, toen ik mijn voormalig docent milieu-ethiek Floris van den Berg sprak over zijn nieuwe boek: De vrolijke feminist - een ecofeministische filosofie.

Vrolijk

Allereerst de titel. Een flashback van momenten waarop het onderwerp feminisme in mijn leven leidde tot enige ongemakkelijkheid, doet me afvragen wat die feminist zo vrolijk maakt. “De meeste mensen hebben een negatieve connotatie bij dat woord, en dat vind ik onterecht”, legt Floris uit. “Ik denk dat een wereld waarin vrouwen niet worden onderdrukt, een vrolijkere wereld is.” Zijn definitie van feminisme is recht door zee: “Een feminist is iemand die

Laura Bello Cartagena

foto: Iris Tasseron

vindt dat mannen en vrouwen gelijke rechten hebben, punt.” In zijn ogen zijn mensen zich er nog lang niet altijd genoeg van bewust hoe uniek onze situatie in Nederland is, zowel historisch als geografisch gezien. “Het is misschien ook dat we een beetje verwend raken en dat we ons om ons eigen ‘ik’ bekommeren, terwijl we juist deze vrijheid hier kunnen gebruiken om slachtoffers elders te helpen.” Vanuit dit perspectief gaat Floris in zijn boek uitgebreid in op hedendaags feminisme en de obstakels die hierin overwonnen dienen te worden op weg naar een betere, of: vrolijkere, wereld.

Klein en groot

Het eerste obstakel wordt duidelijk wanneer Floris onderscheid maakt tussen klein

en groot feminisme. Groot feminisme gaat over situaties waarin vrouwen juridisch achtergesteld, uitgebuit, mishandeld of onderdrukt worden. Van klein feminisme spreekt hij wanneer grote verschillen tussen mannen en vrouwen prevaleren – ondanks gelijke rechten en emancipatie – zoals “de loonkloof, het glazen plafond en het achterblijven van vrouwen in hogere echelons van de samenleving”. Als ik om mij heen kijk, lijkt de strijd voor feminisme in Nederland al te zijn gestreden. Floris doet mij echter inzien dat niets minder waar is en hij benadrukt dat we “naast het strijden tegen de loonkloof ook aandacht dienen te besteden aan de groot feministische problemen die we in Nederland nog steeds zien, zoals het besnijden of uithu-

welijken van vrouwen”. De titel van één van de hoofdstukken vat het gevoel samen: *leave no woman behind*.

Antropocentrisch

Een ander obstakel wordt gevormd door het antropocentrische karakter van het hedendaags feminisme. “Ik heb nog nooit een feminist ontmoet die tegen homorechten was. Of tegen mensenrechten, die zitten allemaal in elkaars verlengde. En daar stopt het dan ook bij. Dat antropocentrisme is echt een soort waterscheiding”, stelt Floris. Ik denk terug aan het concept van de uitdijende morele cirkel dat tijdens de colleges regelmatig voorbij is gekomen. Floris streeft ernaar die cirkel verder uit te breiden van antropocentrisme, waarin slechts mensen morele consideratie waardig geacht worden, naar sentientisme, waarbij dit geldt voor alle wezens die kunnen lijden. Onderdrukking is, zo schrijft hij, waar dan ook en van wie dan ook altijd verkeerd. “Vaak wordt gedacht dat er aparte vormen van onderdrukking bestaan, terwijl het mechanisme dat erachter schuilt hetzelfde is: een mechanisme van onderdrukking en uitbuiting.”

Omslag

Het ecofeminisme waar Floris voor pleit adresseert dit mechanisme in zijn geheel, en “is echt een radicale omslag”. Het legt de link tussen feminisme, veganisme en duurzaamheid door te ontsluiten hoe onderdrukking voortkomt uit hetzelfde patriarchale systeem. “Of het nu gaat om de onderdrukking en uitbuiting van vrouwen, niet-menselijke dieren of de natuur.” Die boodschap, het lezen van De vrolijke feminist en mijn ontmoeting met Floris hebben ertoe bijgedragen dat het onderbuikgevoel waar ik tot dusver geen woorden voor kon vinden, een geluid heeft gekregen. En dat een aantal delen van mijn blijkbaar radicale identiteit als puzzelstukjes in elkaar zijn gevallen. De stempel waarvan ik destijds liever afstand nam, heb ik omarmd. Radicaal of niet, ik durf mezelf weer met trots feminist te noemen. Ecofeminist!

Laura Bello Cartagena studeert momenteel af bij de onderzoeksmaster Earth System Governance en is werkzaam als studentassistent bij het Young Innovators-programma van de Universiteit Utrecht.

Floris van den Berg

De vrolijke feminist. Een ecofeministische filosofie

De vrolijke feminist is een boek waarin tradities die een hindernis vormen voor de vrijheid en de ontplooiingsmogelijkheden van vrouwen moreel worden geëvalueerd. Van den Berg behandelt o.a. de onderdrukking en mishandeling van vrouwen in religies en onderzoekt de obsessie met vrouwelijke seksualiteit. De conclusie is duidelijk: elke vorm van onderdrukking moet stoppen. Maar Van den Berg ziet het ook breder. Hij wil een mondiaal en universeel ecofeminisme, waarin vrouwenrechten, veganisme en de problematiek rond duurzaamheid met elkaar verbonden worden. Hij wil dat de wereld vrouwelijker wordt. Want een feministische wereld is een vrolijkere wereld. Dr. Floris van den Berg is Assistant Professor of Environmental Philosophy aan het Copernicus Institute of Sustainable Development aan de Universiteit Utrecht.

Houtekiet • € 22,99 (paperback) • ISBN 9789089242181

Monique Leyenaar

Hare excellentie. 60 jaar vrouwelijke ministers in Nederland

In de afgelopen zestig jaar hebben 33 vrouwelijke ministers mede het regeringsbeleid bepaald. Leidinggeven aan een departement, functioneren in de ministerraad, optreden in de Tweede en Eerste Kamer met de daarmee gepaard gaande oppositie of zelfs aanslagen op het ego door moties van wantrouwen en treurnis, omgaan met de opdringerige media - het ministerschap is een eervolle, maar zware functie, soms leuk, soms vreselijk. Hare Excellentie levert een fascinerend kijkje achter de schermen van zestig jaar Nederlandse politiek op het hoogste niveau.

Prometheus • € 19,95 • ISBN 9789035142138

Annelies van Heijst & Marjet Derks

Catharina Halkes: 'Ik verwacht iets groots'. Levenswerk van een feministisch theologe 1920-2011

‘Kerkmoeder’ werd Catharina Halkes genoemd. Internationaal haalde ze het nieuws omdat ze de paus niet mocht toespreken. Helemaal waar was dat niet, maar het publicitaire effect beviel haar wel. Al jong nam ze geen genoegen met beperkingen voor vrouwen in kerk en samenleving. Ze mobiliseerde andere vrouwen om daar tegenin te gaan. Gedreven door een visioen van gelijkwaardigheid eiste ze een andere spirituele gemeenschap. In academische kring behoorde ze tot de weinige vrouwelijke professoren. Eenduidig was ze allermindst: keurig en radicaal, een gesoigneerde dame die sigaren rookte, een neerlandica die als feministisch theologe naam maakte, een hoogleraar die geen proefschrift had geschreven, en een echtgenote en moeder met daarnaast een compleet ander leven.

VanTilt • € 29,95 (paperback) • ISBN 9789460042645

Deze en andere boeken zijn verkrijgbaar (of kunnen worden besteld) bij o.a. Savannah Bay: www.savannahbay.nl.

VROUWEN IN ONDERSTEUNENDE FUNCTIES

De fundamenteën van het Vrouwenennetwerk Universiteit Utrecht

Sinds jaar en dag heeft het Vrouwenennetwerk tot doel, zoals bekend, de onevenredige vertegenwoordiging van vrouwen aan de universiteit te verkleinen. De nog altijd aanzienlijke verschillen in representatie binnen het wetenschappelijk personeel (WP) zorgen voor een focus op dat vlak, maar het belang van de verbinding en vereniging blijkt des te meer uit de geschiedenis: aan het ontstaan van het Vrouwenennetwerk ligt voornamelijk de ambitie van het ondersteunend personeel (OBP) ten grondslag. Bas Nugteren doet onderzoek naar de ondersteuning van onderwijs en onderzoek binnen onze universiteit sinds 1876, en tekende voor Pandora kort op hoe vrouwen hun entree maakten binnen onze universiteit.

door Bas Nugteren - "Het vrouwenennetwerk heeft van oudsher een grote aantrekkingskracht op de lagere OBP-functies".¹ Aldus Anita Nieuwenhuis, de onderzoeker die in 1994 een evaluatie schreef over het vrouwenennetwerk dat (formeel) op 1 januari 1986 startte. Een opvallende constatering gezien de huidige doelstelling van het netwerk om de "(gender)diversiteit onder wetenschappelijk en hoger bestuurlijk personeel te vergroten". Daar is op zich ook alle reden toe, maar hier wil ik proberen in het kort te verduidelijken dat het indertijd met name vrouwen in ondersteunende functies waren die zich aansloten bij het netwerk en het droegen.

Bas Nugteren

Dat het vooral vrouwen in ondersteunende functies waren is niet verwonderlijk. De onderzoeker in 1994 veronderstelde dat de grotere aantrekkingskracht daarin gelegen zou zijn in dat "de lagere OBP-functies (...) vaak functies zijn met weinig perspectief". Men zou "lotgenoten" gezocht hebben. Dit speelde zeker een rol en bovendien werden de beginjaren tachtig gedomineerd

door bezuinigingen en reorganisaties waar vrouwen in ondersteunende functies, om verschillende redenen, meer dan gemiddeld door geraakt werden.

Er waren ook andere redenen. Allereerst getalsmatig: in 1981 werkten er bij de universiteit ruim 7.000 mensen, waarvan 2.300 vrouwen. Het overgrote deel was werkzaam in een ondersteunende functie: 1.750, wat gelijkstond aan 45% van het totaal aan medewerkers in ondersteunende functies. Bij het wetenschappelijk personeel waren dat ca. 550 vrouwen (15%). Ter vergelijking: tegenwoordig is dat 57% (OBP) en 47% (WP). Ten tweede kan gegolden hebben dat emancipatie bij vrouwelijke wetenschappers eerder te vinden was in de wetenschap zelf, iets wat onder andere resulteerde in de opkomst van vrouwenstudies eind jaren zeventig en in 1982 in de interfacultaire werkgroep vrouwenstudies. Deze had overigens nauwe banden met het vrouwenennetwerk.

Schrijfsters

De aanwezigheid van vrouwen in ondersteunende functies verschilde sterk per soort functie. In technische functies kwa-

men zij weinig voor, in andere sectoren des te meer: in 1981 was 61% van de administratief medewerkers vrouw, in de laboratoria lag dat op 56% en bij de bibliotheken op 72%.² Het waren ook deze groepen waar het netwerk kort na de start drie (sub)netwerken of werkgroepen voor organiseerde: voor secretaresses, analisten en bibliotheekmedewerkers.³

In het begin van de twintigste eeuw hadden er nog amper vrouwen bij de universiteit gewerkt; schoonmaaksters (werkvrouwen) en verpleegsters in de ziekenhuisklinieken daargelaten. Maar 'stapsgewijs' kwamen vrouwen binnen op ondersteunende functies, allereerst als 'schrijfster' of administratief medewerker; zoals mejuffrouw Van Schaik die vanaf 1901 de patiëntenadministratie bij de 'Inrichting voor tandheelkunde' onder haar hoede had.

Discussie

De functie waar veel vrouwen vervolgens emplooi in vonden, was die van analist. Laboratoria bestonden al lang, maar na de Eerste Wereldoorlog begonnen deze, in het kielzog van de ontwikkeling en groei van de wetenschap en universiteit, te groeien in aantal en omvang. Er kwam daarbij een nieuwe en gespecialiseerde functie op, die van analist. In 1940 waren er al een veertigtal analisten, merendeels vrouw. Hun aantal groeide daarna gestaag tot enkele honderden. Het was één van die nieuwe functies die de arbeidsmarkt toegankelijk maakte voor vrouwen en hen ook wat betreft opleiding en vakmatig werken uitdagingen kon bieden. Niet nieuw, maar wel

sterk groeiend was de functie van bibliothecaresse waar vanaf de jaren vijftig vele vrouwen aan het werk gingen, met name bij de instituten. Tot dan toe had de secretaresse de bibliotheekadministratie er vaak 'bijgedaan'.

De komst van vrouwen in functies die de wetenschap ondersteunden, riep soms ook discussie op. Zo 'besprak' de chemicus Heldegeweg in 1950 in zijn brochure 'Vrouwelijk personeel in het laboratorium' de vraag of de vrouw in het laboratorium wel op haar plaats zou zijn. Eén van zijn conclusies was dat "hun geschiktheid voor inventief werk en werk met distributieve aandachtseisen minder groot (zal) zijn. Zij zijn dus bij het 'fundamentele' researchwerk niet zo zeer op hun plaats en zullen in het algemeen ook minder goed voldoen bij het werken met grotere apparatuur of het gelijktijdig behandelen van diverse kleinere apparaten."⁴ Uit een enquête onder 31 afdelingschefs van laboratoria, waaronder één vrouw, kwam (gelukkig maar) een geheel ander beeld op: "Vrouwelijk personeel is voor veel laboratoriumwerk geschikt"⁵. En zo zou het ook gaan.

Netwerk

Algemeen was er sprake van achterstelling wat betreft salaris, aanstelling, promotiekansen, aanwezigheid in hogere functies, etc.⁶ En vrouwelijke studenten ervoeren dat zij nog een minderheid waren, zeker in de bètavakken. Onder andere uit onderzoek begin jaren tachtig van Anneke van Doorne-Huisjes, de latere hoogleraar Arbeid en Emancipatie, bleek de achterstelling binnen de universiteit overduidelijk. Zo werd vastgesteld dat in ondersteunende functies "vrouwen gemiddeld 85% verdienen van wat mannen verdienen". Bij vrouwen in de wetenschap was dit 82%.⁷ En vrouwen bleven vaak 'buitengesloten'. Lucy Sundquest die in 1971 als secretaresse ging werken bij de Hoofdafdeling Bouwzaken en Huisvesting, herinnerde het zich nog goed: "De aanwezige vrouwen werkten zonder uitzondering in ondersteunende functies als secretaresse, administratief medewerker, cateringmedewerkster of schoonmaakster. (...) Naar ik meen was het pas in 1978 dat er een vrouwelijke collega bij kwam met een functie die 'gelijkwaardig' was aan de heren."⁸

Instituut voor Sonologie van de faculteit Letteren van de Rijksuniversiteit Utrecht Philips, Fototechnische dienst / collectie Het Utrechts Archief / 128505

Het waren dit soort ervaringen die vrouwen in ondersteunende functies ertoe bracht zich aan te sluiten bij het netwerk en daar ook aan bij te dragen. Het ontstaan van het netwerk is op zich natuurlijk ook niet los te zien van de algemeen maatschappelijke ontwikkelingen toentertijd en die we kort kunnen samenvatten met de 'tweede feministische golf'. Deze 'begon' met Joke Smits 'Het onbehagen bij de vrouw' (1967). Man-Vrouw-Maatschappij volgde, evenals Dolle Mina' en het tijdschrift Opzij.⁹ Het was de aanloop naar een langdurige emancipatiebeweging die ook binnen de universiteit, of wellicht juist binnen de universiteit met zijn grote aantallen jonge mensen, steun vond.

Vrouwendag

Toen in 1980 de 'Wet gelijke behandeling van mannen en vrouwen' van kracht werd, zette ook de universiteit stappen. Er kwam een Bestuurscommissie Emancipatie, er kwam emancipatiebeleid en een vrouwen dag. Maar vooral de vrouwen zelf staken de handen uit de mouwen. De eerste stappen waren al in 1980 gezet door enkele vrouwen uit de vrouwengroep van de AbavaKabo. "Wil Klein herinnert zich goed hoe er een aantal vrouwen in de keuken van de vakgroep Veterinaire Biochemie, toen nog aan de Biltstraat 172, bijeenkwamen."¹⁰ Wil Klein was analist bij Diergeneeskunde. De Vrouwengroep startte met het organiseren van lunch-

“Vrouwenzaken of vakzaken?”

bijeenkomsten rond thema's. En na een zeer geslaagde vrouwendag in 1983, en op advies ook van de Bestuurscommissie, besloot het College van Bestuur in 1984 steun te verlenen aan een op te richten vrouwenennetwerk.

Een groep vrouwen ging aan de slag en op 1 januari 1986 was het netwerk daar. “Karen, Maria, Joke, Renée, Ineke en Ari-aan” (de eerste kerngroep) hadden tal van zaken geregeld, zoals dat er een coördinatrice kon worden aangesteld (0,5 fte) en er contactpersonen kwamen bij faculteiten en diensten (ca. twintig). Er kwamen folders, een logo en onder de titel ‘Plannen voor de toekomst’ werden onderwerpen geagendeerd als opleidingsmogelijkheden, variabele werktijden, meer plaatsen kinderopvang, bevorderen sociaal verlof, meer vrouwen in raden en besturen, regeling ouderschapsverlof, meer vrouwen in leidinggevende functies, bevorderen deeltijdwerk, etc.¹¹ En zoals de eerste coördinatrice van het netwerk Karen Hillege het later stelde: “We kozen heel bewust voor praktische zaken, niet voor expliciet feminisme”.¹² Dit leidde er ook toe dat er bij de oprichting van de werkgroep bibliotheek een discussie kon ontstaan over “het stellen van prioriteiten: vrouwenzaken of vakzaken?”¹³

Spinsels

Het komt erop neer dat het netwerk grotendeels bestond uit vrouwen in ondersteunende functies die bewust naar hun werk keken, en naar hun eigen positie als vrouw binnen de organisatie. Arbeidsomstandigheden waren maar één aspect, en om die reden was de vakbond ook niet het platform dat zij hierbij zochten. Het netwerk ging aan de slag met het organiseren van werkgroepen, informatie-uitwisseling, cursussen, netwerkbijeenkomsten, en werd zo de “laagdrempelige organisatie die beschikt over veel informatie” die het nog is.¹⁴

Het netwerk startte in 1985 ook een nieuwsbrief: “Voor jullie ligt het eerste nummer van Spinsels. We hebben het no. 1 genoemd omdat het in onze bedoeling ligt er nog vele te laten volgen.”¹⁵ Een geslaagd voornemen, want het nummer van Pandora dat je nu in handen hebt, is er, ruim dertig jaar later, de directe opvolger van.

Peiljaar: 1981

Aantal mensen werkzaam bij de Rijksuniversiteit Utrecht: 7.000
Waarvan vrouw: 2.300

Aantal vrouwen werkzaam in een ondersteunende functie: 1.750
Dit is 45% van het totaal aan medewerkers in een ondersteunende functie.
(Anno 2016 is dat 57%.)

- Van de administratief medewerkers is 61% vrouw
- Van de laboratoriummedewerkers is 56% vrouw
- Van de bibliotheekmedewerkers is 72% vrouw

Aantal vrouwen werkzaam in de wetenschap: 550
Dit is 15% van het totaal aantal medewerkers in een wetenschappelijke functie.
(Anno 2016 is dat 47%.)

Begin jaren tachtig verdienden vrouwen in ondersteunende functies gemiddeld 85% van wat mannen verdienden. Bij vrouwen in de wetenschap bedroeg dit 82%.

1. AVUU 50, Nieuwenhuis, A., Evaluatie vrouwenennetwerk Universiteit Utrecht (1986-1994), SOZA/MO 1994, blz. 10. Bij het schrijven van dit artikel is met name gebruik gemaakt van het archief van het vrouwenennetwerk dat is ondergebracht bij Atria, Amsterdam (AVUU).
2. Van Doorne-Huiskes ‘Posities van vrouwen en mannen aan de Rijksuniversiteit Utrecht’, Utrecht 1983, blz. 101
3. Buiten beschouwing zijn hier gelaten de schoonmaaksters die een geheel eigen positie innamen binnen de universiteit. Hun aanstelling was soms bij de universiteit, vaak ook bij schoonmaakbedrijven. Voor zover in dienst van de universiteit was het in de eerste helft van de vorige eeuw ook vaak als losse arbeidscontractante. In tweede helft jaren zeventig waren er forse acties om hun salaris te verbeteren onder de noemer: ‘leeghalen schalen 1 en 3’; de laagste ambtelijke schalen waar het merendeel van de schoonmaaksters in was aangesteld. Deze acties hadden succes.
4. Heldeweg, F.C., ‘Vrouwelijk personeel in het laboratorium; behandeling van de vraag of de vrouw in het laboratorium op haar plaats is.’, in: ‘Sociaal-paedagogische reeks, no. 3’. Groningen 1950; blz. 32.
5. Heldeweg, blz. 39.
6. Tot 1956 had ook nog gegolden dat een vrouwelijke ambtenaar, en medewerkers bij de universiteit waren ambtenaar, gold dat zij bij haar huwelijk ontslag kregen. In 1956 maakte de Tweede Kamer hier op initiatief van het PvdA kamerlid Corrie Tendeloo met een motie een eind aan; met 46 tegen 44 stemmen (sic)
7. Van Doorne—Huiskes, blz. 95 en 97
8. ‘Van MMS tot manager’, interview met Lucy Sundquest in Pandora juni 2015.
9. Onder de eerste ‘feministische golf’ wordt verstaan die aan het begin van de 20e eeuw rond de kiesrecht-beweging
10. AVUU 42, Nieuwsbrief vrouwenennetwerk december 1991
11. AVUU 3
12. AVUU 42, Nieuwsbrief vrouwenennetwerk december 1991
13. AVUU 81, verslag 28 september 1986
14. AVUU 50, Evaluatie vrouwenennetwerk 1993
15. AVUU 42

Drs. Bas Nugteren is (parttime) directeur van Sonnenborgh – museum & sterrenwacht te Utrecht. Dit artikel vloeit voort uit het onderzoek dat hij hiernaast doet naar de geschiedenis van het ondersteunend personeel en de organisatie van de ondersteuning bij de Universiteit Utrecht 1876 – 2011.

“De pedel liep met de staf vooruit om te opdringerige personen op afstand te houden”

HANDHAVER VAN HET PROTOCOL

Onze pedellen lichten toe

door de redactie - Van oudsher is de pedel betrokken bij de organisatie van de academische plechtigheden, zoals promoties, oraties, afscheidscolleges en (vroeger) de doctoraalexamens. De taken van de pedel zijn deels administratief en deels ceremonieel: zij is handhaver van het protocol en hét aanspreekpunt als het om academische plechtigheden gaat. Bij de Universiteit Utrecht zijn momenteel twee pedellen werkzaam, in 1,6 fte totaal.

De pedel gaat het cortège voor in toga en met pedellenstaf. Het cortège is een plechtige stoet van hoogleraren van de betreffende universiteit en genodigden. Hoe het is samengesteld, is afhankelijk van de gelegenheid en het vakgebied. Bij de Dies Natalis en de Opening van het Academisch Jaar lopen de leden van het College van Bestuur, hoogwaardigheidsbekleders, en hoogleraren van de Universiteit Utrecht en zusterinstellingen mee. Het cortège bij oraties en afscheidscolleges bestaat uit de rector magnificus, de orator en hoogleraren van de UU en zusterinstellingen. Het cortège bij promoties ten slotte, bestaat uit de plaatsvervangend rector magnificus, promotoren, copromotoren en leden van de promotiecommissie. De staf van de pedel komt voort uit de scepter: het machtsymbool van koningen en keizers. In de begintijd van de universiteit liep de pedel met de staf voor de hoogleraren uit om te opdringerige personen op veilige afstand te houden.

Door de enorme groei van het aantal studenten en de daarmee gepaard gaande diploma-uitreikingen, en de explosieve toename van het aantal promoties, oraties en afscheidscolleges - vaak zijn er vier promoties op één dag, of drie promoties en een oratie of een afscheidscollege - is de pedel tegenwoordig niet meer betrokken bij de examens. De examenadministratie en de organisatie daarvan wordt nu door de faculteiten geregeld.

Duizendpoot

Voor iedere promotie moeten de toga's voor de hoogleraren klaar hangen in de commissiekamer. De Senaatszaal, waar de ceremonie plaatsvindt, wordt in gereedheid gebracht. De pedel verwelkomt de

promovendus of promovenda en de paranimfen, informeert hen over het protocol (en stelt hen soms gerust). Daarnaast vervaardigt de pedel het diploma en verzorgt zij de bijbehorende correspondentie – en dat allemaal in een strak tijdschema. Tussendoor kan er even adem gehaald worden, om vervolgens de schouders onder de resterende administratieve handelingen te zetten. Als pedel moet je dus zeer flexibel zijn, beleefd en inlevend, maar resoluut; een duizendpoot en spin in het web.

Maatpak

Een toga kan beschouwd worden als een maatpak. In het land zijn diverse togamakers actief. De Universiteit Utrecht werkt voornamelijk met een en dezelfde togamakerij samen. Hoogleraren zijn overigens vrij in hun keuze voor een andere togamaker. Vroeger gingen de toga's vaak over van de ene generatie hoogleraar op de volgende generatie hoogleraar: dus van voorganger op opvolger. Ze waren in die tijd gemaakt van zware, lakense stof. Tegenwoordig worden de toga's van veel lichtere stoffen gemaakt, wat het draagcomfort enorm heeft verbeterd. De toga van de pedel wijkt iets af van de toga's die de hoogleraren dragen. De toga van de pedel heeft een hoog sluitende

De voering van de toga van prof. dr. Aletta Kraneveld.

Kader: Op 27 maart a.s. viert de Universiteit Utrecht haar 381e verjaardag. Tijdens deze ‘Dies Natalis’ kunnen we wederom zien hoe de pedel het cortège voorgaat. Pandora vroeg de twee huidige pedellen naar de inhoud van hun ambt en het onderscheid in toga's.

Paulien van der Veer (links) en Helga Hoiting.

boord en de toga van de hoogleraren heeft een V-hals. Er is geen onderscheid in de toga's voor de dames en de heren, maar wel in de witte bef. Bij de dames wordt de bef in de toga gedragen, en de heren dragen een kleine, geplooid bef óp de toga.

Togafonds

Van origine waren de Utrechtse toga's zwart met tressen op de mouw. Sinds het lustrum van 2001 zijn de toga's op de linkermouw voorzien van een strook met de zeven faculteitskleuren. De privétoega's zijn op de rechtermouw voorzien van de kleur van de faculteit waarin de betrokken hoogleraar benoemd is. Deze kleuren zijn: roze (voor Geowetenschappen), rood (Recht, Economie, Bestuur en Organisatie), groen (Geneeskunde), geel (Bètawetenschappen), donkerblauw (Geesteswetenschappen), paars (Diergeneeskunde) en lichtblauw (Sociale Wetenschappen). Voor de hoogleraren die géén eigen toga bezitten, bestaat het togafonds. Deze toga's hebben geen kleur op de rechtermouw. De rector magnificus - als de primus inter pares - heeft op de linker- én rechtermouw de band met de zeven faculteitskleuren.

Met dank aan Helga Hoiting en Paulien van der Veer. Foto's: Wieke Eefting

“Leerlingen kunnen zelf aan de slag met het werk van Johanna Westerdijk”

MEET THE PROFESSOR 2017

Vrouwelijke hoogleraren in het zonnetje

door Lieke Dekker - “Het was superleuk en ze wilden alles weten: hoeveel mensen mijn machine beter gaat maken, wat mijn lievelingseten is en hoeveel ik eraan verdient! Voor herhaling vatbaar”, en: “De kinderen hingen aan haar lippen! De professor heeft vijf kwartier verteld over haar werk en ze wist de kinderen de hele tijd te boeien.” Een greep uit de enthousiaste reacties van hoogleraren en leerkrachten na afloop van het lustrumprogramma Meet the Professor 2016, waarbij zo'n 140 hoogleraren op de fiets stapt naar alle basisscholen in de stad Utrecht.

In de klas vertelden ze aan kinderen van groep 6, 7 of 8 over hun onderzoek, wetenschap en de universiteit. Zo veel enthousiasme laat het Wetenschapsknooppunt UU niet liggen: Meet the Professor gaat door in 2017, met meer scholen en meer hoogleraren, en – vanwege het Westerdijkjaar – met een focus op gender.

Het doel van Meet the Professor is om kinderen kennis te laten maken met onderzoek doen. We willen hen met een leuk en spannend programma duidelijk maken wat er gebeurt in die grote universiteitsgebouwen en hen laten zien dat een professor niet altijd een man op leeftijd is, met ontploft grijs haar en een labjas aan.

Voorafgaand aan het bezoek doen de leerlingen mee aan een spannende zoektocht naar hun professor: de Meet the Professor-quest. Elke maand krijgen de klassen een grote gouden envelop op de mat met daarin een hint over hun professor en een lesidee voor de leerkracht. Dit jaar hebben de lesideeën een focus op gender en Johanna Westerdijk, speciaal vanwege het Westerdijkjaar.

Schimmelpakket

Daarom krijgen alle deelnemende scholen in 2017 onder andere een speciaal schimmel-onderzoekspakket opgestuurd, ontwikkeld door het Universiteitsmuseum. Met dit pakket kunnen de leerlingen zelf aan de slag met het werk van Johanna Westerdijk. Bij

Prof. dr. Caroline Slomp met 'haar' klas.

het onderzoek hoort ook een klassengesprek rondom de eerste vrouwelijke hoogleraar. En bij het ontvangen van de hint over het geslacht van de professor geven alle leerkrachten een uitgebreide les over (professor)stereotypen en diversiteit.

Bij de Meet the Professor-quest hoort ook een tekenopdracht, waarbij de kinderen hun beeld van de professor tekenen, voordat

Voorafgaand aan het bezoek tekenen kinderen hun beeld van hoe een professor eruitziet.

Prof. dr. José van Dijck (midden, zwaaiend) en prof. dr. Ingrid Robeyns (rechts) fietsen samen op. Foto: Steven Snoep

“Een professor is niet altijd een man met ontploft grijs haar en een labjas aan”

Prof. dr. Elisabeth Sterck.

ze weten of het een man of een vrouw is. De leerlingen sturen hun tekeningen op naar de professor die bij hen op bezoek komt, zodat hij of zij alvast een beeld krijgt van de klas.

Tekeningen

Diana Gerritsen, student van de researchmaster Onderwijskunde, is bezig om de tekeningen van 2016 te analyseren. De voorlopige resultaten van haar onderzoek laten zien dat zo'n 24% van de kinderen een vrouw heeft getekend – aardig in lijn met het daadwerkelijke percentage vrouwelijke hoogleraren aan de Universiteit Utrecht (21,1%). 21% van de klassen kreeg in 2016 een vrouw op bezoek. In 2017 ligt dit percentage met 23% iets hoger.

Ook in 2017 gaan de leerlingen weer tekenen. We zijn benieuwd wat de tekeningen van dit jaar laten zien! Naast de extra aandacht

Meet the Professor

Meet the Professor is een project van het Wetenschapsknooppunt UU, het verbindingspunt van de Universiteit Utrecht met basisscholen en PABO's in de regio. In 2016 is Meet the Professor voor het eerst georganiseerd voor alle basisscholen uit alle hoeken van de stad Utrecht, en voor hoogleraren uit alle hoeken van de universiteit. 140 hoogleraren deden mee, en wie wilde werd in de voorbereiding geholpen door een PABO, ALPO- of Onderwijskundestudent. Meet the Professor 2017 vindt plaats op woensdag 29 maart 2017. Dit jaar stappen 145 hoogleraren op de fiets. Kijk voor meer informatie over de 2016-editie op tinyurl.com/pandora2016-juni.

Prof. dr. Berteke Waaldijk.

Lieke Dekker, MSc. is bioloog en werkt als projectleider bij het Wetenschapsknooppunt UU - het verbindingspunt voor basisscholen, PABO's en de Universiteit Utrecht. Naast haar werk voor het Wetenschapsknooppunt werkt Lieke bij het U-Talentprogramma en het Universiteitsmuseum Utrecht. Web: uu.nl/meettheprofessor, Twitter: @meettheprof_uu

“Ik wilde iets met dienstbaar en dóén”

“ZEER TEVREDEN MET WAAR IK ZIT”

W.H. Gispen interviewt Madelon Pieper

door Willem Hendrik Gispen - Madelon Pieper houdt graag de controle in eigen hand. Dus als ik haar mail om voor begin december een afspraak te maken, is de reactie kenmerkend: waar, wanneer, waarover? Over tijd en plaats ben ik duidelijk maar het onderwerp, antwoord ik, is een verrassing. Van dat laatste is zij niet. Zij maakt zelf wel uit of ze verrast wil worden of niet. En eigenlijk liever helemaal niet.

Maar dan toch: het einde van een woensdagmiddag in een nog lege Faculty Club. Pieter (de Jong, red.) loopt wat om de gedekte tafels heen en Noor (van Haaren, clubmanager, red.) is doende om een kerstfeest te scheppen met een ragfijn net van groene draden met piepkleine lampjes. Madelon heeft voor mij een klein, mooi uitgegeven boekje als openingszet. Na wat gepraat over hoe gaat het, lang niet gezien en meer van die opvulzinnen, komt haar hoge woord eruit. “Waarom hebben we deze afspraak?” Ik vertel dat mij gevraagd is om een interview met haar te houden en dat mij leuk leek om te doen. Ik zie in haar blik dat zij niet zeker is of het voor haar ook leuk wordt. Ik open daarom onmiddellijk met te vragen waar zij geboren en getogen is. En dan komt Madelon los.

Onze Vader

Madelon Pieper is geboren in de Bollenstreek in Hillegom, met de Keukenhof om de hoek. Dit verklaart mogelijk haar liefde voor bloemen en Engelse tuinen. Madelon gaat naar een rooms-katholieke kleuterschool. Het christelijke heeft ze niet van huis uit meegekregen en zo leert ze zich al jong een eigen versie van het Onze Vader aan (“De vader, de moeder en de heilige beest...”). In de vijfde klas verruult zij de openbare lagere school in Sassenheim voor een school in Jutphaas, bij Utrecht. Zij woont dan aan de rand van het dorp. In het Nieuwegein van nu is dat het oude centrum. Haar loopbaan op de middelbare school begint met een MAVO-opleiding op de Jutphaseweg in Utrecht, gevolgd door de HAVO die afgerond wordt aan het voor-

malige Thorbecke Lyceum aan de Van Asch van Wijckskade in het centrum van Utrecht. In het laatste jaar van haar opleiding doet Madelon een beroepskeuzetest. Ze weet eigenlijk nog niet precies wat zij wil. Doorleren heeft niet haar voorkeur: “Ik wilde iets met dienstbaar en dóén.”

Uit de test rolt een advies om secretaresse te worden. En dat is precies wat Madelon, met veel plezier, gaat doen. Zij volgt de prestigieuze eenjarige opleiding bij Instituut Schoevers aan het Wilhelminapark: een villa met 150 meiden een klasgrootte van 25. “Ik wist dat een diploma van Schoevers goede kansen bood”, zegt Madelon. “Als ik later toch een meer theoretische vervolgopleiding zou willen, zou ik dat naast mijn secretaressebaan kunnen doen. Dacht ik.”

Doorslagen

Het is de tijd van de hoge typemachines. Met muziek op de achtergrond moet je een tekst typen op een papier met 10 doorslagen (carbonpapier tussen de vellen!). De druk op de toetsen moet zo zijn dat het tiende doorslag een gelijkmatige en goed leesbare tekst oplevert, alsof het de eerste doorslag is. “We gingen vaak lunchen bij een café in de Nachtegaalstraat. Op een middag stapten er drie heren-in-pak de kroeg binnen. Na een tijdje van verwonderd kijken naar ons groepje kwekkende meiden, stond een van de mannen op en vroeg wat wij daar deden.” Madelon vertelt hem dat ze van Schoevers zijn, en daar wel vaker lunchen. “‘Zo,’ zegt de man, ‘dat is sterk want wij zoeken op dit moment een

Willem Hendrik Gispen

secretaresse. Hier is mijn visitekaartje. Bel me als je belangstelling hebt.” De meiden lachen erom maar Madelon neemt hem als enige serieus en pakt het kaartje aan. Na overleg thuis, belt ze met het bedrijf. En ja, ze krijgt de baan, bij het bedrijf Datus aan de Maliebaan. We spreken 1 juli 1979. Madelon is secretaresse en verdient 1800 gulden per maand. In die tijd niet niks!

In de daaropvolgende periode van 18 jaar werkt Madelon bij een aantal bedrijven in vaste dienst, of juist bewust als uitzendkracht om haar horizon te verbreden. Als bij haar laatste baan de bezuinigingen weer eens toeslaan en er ingekrompen moet worden, lijdt de sfeer op de werkvloer daar zo onder dat Madelon het voor gezien houdt. Het roer moet om. Het wordt de wereld van de universiteit. Op 18 augustus 1997 start zij als secretaresse van Frida van de Maagdenberg, die op diezelfde dag directeur is geworden van het bureau van de VSNU. Frida houdt het niet lang uit bij de VSNU en wordt hoofd Onderzoek bij

het Bureau UU. Madelon begrijpt dat wel, want ook bij de VSNU is de sfeer niet één om over naar huis te schrijven. Maar wat moet je? Haar inmiddels bevriende collega van de UU weten raad. Er is een vacature bij Gispen, de directeur van het RMI. Ze moest maar eens met hem bellen.

Hora Est

Als ik in april 2000 Madelon aan de lijn krijg, maakt ze een prima indruk. Ik vind haar stem zo mooi dat ik haar direct via de telefoon aanneem. Een beslissing waar ik tot op de dag van vandaag nooit een seconde spijt van heb gehad. Zij was mijn beste secretaresse ooit en noemt mij na al die jaren nog Lieve Chef. Ik bedoel maar.

Als ik begin 2001 rector word, gaat zij als vanzelf mee. Bij mijn aftreden in 2007 wil Madelon een andere job binnen de UU en wordt ze de persoonlijk assistent van de decaan FSW Willem Koops. Die functie vervult zij nog steeds, inmiddels onder de huidige decaan Werner Raub. Daarnaast is zij secretaris van de Faculteitsraad FSW.

“Wat ik belangrijk vind,” zegt Madelon, “is dat je naast je werk als secretaresse ook klussen erbij doet. Je mag de basis van agendabeheer en e-mailverwerking nooit loslaten, maar je moet wel zorgen dat je alert blijft. Zoek het desnoods zelf op.” Zo begon ze als secretaresse van de rector met het opschonen van het gedoe rondom het promotietraject. Dit mondde uiteindelijk uit in ‘Hora Est’, waarvan zij, naast Annemieke Hekking, nog steeds de ondersteunende webmaster is. “Toen er voor de rector weer eens een voorwoord voor een studentenverenigingsjaarboek geschreven moest worden en de O&O-afdeling daar geen tijd voor had, heb ik het zelf maar gedaan”, vertelt Madelon. “Vanaf dat moment heb ik alle voorwoorden geschreven. Bij mijn afscheid van het Bestuursgebouw kreeg ik ze gebundeld cadeau. Ik heb van dat schrijven vreselijk veel geleerd.”

Initiatief

En dat kwam haar goed van pas toen ze via haar nieuwe baas Willem Koops te maken kreeg met het redigeren van boeken. “Ik geloof dat er wel meer dan tien boeken zijn verschenen met de uitdrukkelijke vermelding ‘met medewerking van Madelon

“Haar stem is zo mooi dat ik haar direct via de telefoon aanneem”

Madelon tussen de madelons, de door haar opa gekweekte en naar haar vernoemde narcissen, in 1963.

Pieper’.” Door de combinatie van persoonlijk assistent en secretaresse rolt ze ook in de organisatie van symposia, en de Studium Generale-series die vanuit FSW werden en worden georganiseerd. Je hoeft het haar eigenlijk niet te vragen, ze biedt het zelf maar wat graag aan. “Dat vind ik nu een van de grote voordelen om bij een universiteit te werken in plaats van in het bedrijfsleven”, zegt Madelon. “Er is ruimte voor initiatief, je denkt mee en er wordt naar je geluisterd.” Op mijn vraag of zij zichzelf

met haar ervaring in een leidinggevende positie ziet zitten, schudt ze onmiddellijk nee. “Kan ik niet en wil ik niet. Ik ben zeer tevreden waar ik nu zit.” En zo is dat.

Prof. dr. Willem Hendrik Gispen is bioloog, neurowetenschapper en auteur. Van 2001 tot 2007 was hij rector magnificus van de Universiteit Utrecht. Zijn meest recente boek, ‘Mijn Stad. Het Utrecht van Gispen en Hermkens’, verscheen in 2016 bij uitgeverij Pharos.

**VAN EEN SAAI
LEVEN GAAT
ZELFS EEN
SCHIMMEL
DOOD**

**WERKEN EN
FEESTEN
VORMT
SCHOONE
GEESTEN**

